
A titkos tudás jog- és vallásrendszere, avagy az orákulumok szerepe az államigazgatásban

The legal and religious system of secret knowledge, or the role of oracles in state administration

Csevár Nóra¹

Beérkezett/Received: 2025.11.20.

Lektorálva/Reviewed: 2025.11.29 / 2025.12.02.

Elfogadva/Accepted: 2025.12.09.

DOI: 10.36007/teofor2025.2.080-126

Abstract: The legal and religious system of secret knowledge, or the role of oracles in state administration

In the history of religion, and even in world history, it can be observed that the gods shape and influence the human world in some form. As a manifestation of this influence, in many religions there is one or more intermediaries, mediators, between the human and divine worlds, who communicate the will of the divine world to people. These persons sometimes have special, supernatural qualities or abilities. They are selected by a specific and regulated procedure or are predestined to rise from among people.

They can perform specific activities that can entail various legal effects, usually at a higher level of society or belonging to a completely separate and independent order.

In most major and well-known religions, these special persons are none other than, for example, the apostles or priests in Christianity, the imams in Islam, and in ancient Greece, for

¹ Dr. CSEVÁRNóra, a Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kara Doktori Iskolájának doktorandusza. Budapest, Magyarország. csevarnora@gmail.com

example, those chosen at the Panathenaia festival, i.e. the divine initiates (at a festival with a political religious atmosphere) expressed their loyalty to a god by receiving a secret mystery through specific rites and related education in a secret ceremony. In ancient Rome, the various priestly bodies (for example, the flamens were the high priests of the ancient Roman gods, the pontifex maximus was the high priest and pontifexes, who were the executors of the sacrificial cult, or the haruspexes, who were fortune tellers).

The oracles, i.e. those who were the holders of secret knowledge, were most characteristic of ancient Egypt. Individuals or institutions with secret knowledge controlled and developed the religious practice and life of society, took on a role in advising rulers, established religious offices, followed specific behavioral norms, and exercised their activities in a regulated procedural order (ritual, ceremony, discipline, regulations).

Examining the impact of secret knowledge on the legal system, it can be stated that although no laws have survived from ancient Egypt, it can be concluded from court documents that ancient Egyptian law was based on the interpretation of good and evil, which emphasized oral consensus agreements, rather than creating various decrees to solve problems. Thus, religious leaders also applied the principle of orality. While this practice cannot be said of religious law (mortuary cult), since both written and pictorial representation were typical there, and religious legal texts played a particularly important role in the mortuary cult.

At the top of the legal system was the pharaoh, who was responsible for promulgating laws, administering justice, and maintaining legal order. The local council of elders, the Kenebet in the New Kingdom, was responsible for administering the territory and handling court cases that dealt with minor complaints and disputes. The Kenebet was solely responsible to the vizier, who was directly subordinate to the pharaoh. In the case of more serious cases, such as murder, land purchase disputes, and tomb robbery, it fell under the jurisdiction of the Great Kenebet, where the pharaoh presided. In these lawsuits, both plaintiffs and defendants represented themselves and were required to take an oath to tell the truth.

In addition to oracles, soothsayers also played a major role in the legal system at the beginning of the New Kingdom. In this manuscript, I have examined these special institutions, organizations, or individuals, highlighting the oracle, who was the defining legal and prophetic figure of ancient Egypt. The special characteristic of oracles was that they mediated both at the lower and higher levels of communication, since they not only expressed the divine will, but also allowed people to ask questions of the gods.

The lack of this latter feedback also distinguished them from fortune-telling.

From now on, I consider it important to separate prophecies from oracles, since prophecies are ex nunc (future) predictions that will necessarily come true, and if they are not followed, they could entail significant sanctions.

In this manuscript, I would like to draw conclusions (even by setting up a tentative hypothesis) from the available sources – mainly based on the Book of the Dead – and try to outline who possessed secret knowledge in the New Kingdom, what its role and significance was, what the difference was between prophecy and oracle, and what legal or political role the persons or institutions possessing secret knowledge could have played. Furthermore, what relationship these roles and responsibilities could have with the persons or organizations that created, directed, or operated the social and state order, and their tasks.

Keywords: law, religion, ancient Egyptian legal system, oracular validity and effect

Áttekintés az ókori egyiptomi Újbírodalom koráról

Az ókori Egyiptom Újbírodalomi korszaka (i.e. 1550 - 1294) a hükszoszok² kiűzésével kezdődött el. Az ókori Egyiptom fénykorát a XVIII. és a XIX. dinasztia hatékony vallási, gazdasági és politikai uralkodásnak köszönheti, amellyel mondhatni világbirodalommá nőtte ki magát. Az egyiptomi befolyás – hatalmilag és politikailag - a

² Kákósy, L: Az ókori Egyiptom története és kultúrája. Osiris Kiadó, Budapest, 1998., 165.

mezopotámiai Eufráteszig terjedt.³ A birodalom határai messzi kiterjedésének köszönhetően, a meghódított népekkel továbbra is folytatott kereskedelmet, amelyet egyre fejlettebbé tett, és a birodalom hasznára fordítva a tőlük behajtott adókból hatalmas vagyonra tett szert, amely a gazdasági élet élénk fellendülését vonta maga után.

A gazdaság, a katonaság és a harci eszközök mellett, fejlődésnek indult még a művészet, valamint az építészet is: ezt a nagy építkezések időszakának is nevezik, ekkor keletkeztek a ma is fennálló templomok, szentélyek, piramisok, melyek romjai mai Egyiptom ikonikus látnivalói lettek. A meghódított népek eszméi, szokásai, művészeti irányzatai jelentős hatást gyakoroltak az egyiptomi vallásra, filozófiára, ideológiára, társadalmi és gazdasági életre egyaránt. A társadalom szintjén is változások következtek be, amely alapján két réteg emelkedett ki: a papság és a katonaság, akik döntő befolyáshoz jutottak a politikai életben.

Szinte élesen elkülöníthető a történelmi források alapján, hogy míg a XVIII. dinasztia a vallást helyezte előtérbe, addig a XIX. dinasztia inkább a katonai réteget támogatta, és az általuk addig felépített Amarna-reformok által létre hozott intézményeket és rendszereket is megsemmisítette.

A fellelhető források szerint inkább a vallásnak volt kiemelkedő szerepe a XVIII. dinasztia idején, ahol a legtöbb királyt isteni jóslatok alapján választották ki. *A XVIII. dinasztia idején Egyiptom az ókori Kelet legerősebb állama volt.*⁴ Az Amon-papság elleni átfogó vallási reform – az *Amarna-reform* – legfontosabb eleme volt, hogy az Aton kultuszt kizárólagossá tegye, amely egy próbálkozás volt az egyistenhitre való áttérésre, illetve az Amon papság kizárólagos vallási és politikai hatalmának meggyengítésére. Atonnak szentelve új fővárost is létre hozott. A reformkísérletek fő alakja IV. Amenhotep fáraó, (a továbbiakban: Ehnaton) volt. A reformmal az új Napistent, Atont helyezte középpontba a héliopoliszi teológiához visszanyúlva, amelyhez kapcsolódóan az új felemelkedő társadalmi réteg kiemelkedését is a

³ uo. 134.

⁴ uo. 157.

fáraónak köszönhette. Az *egyistenhitet ugyan a lakossággal nem tudta elfogadtatni*,⁵ de számos pozitív hatást váltott ki, amely, ha nem az egész, de a későbbi óegyiptomi vallásra jelentős hatást gyakorolt.

A XIX. dinasztia (i.e. 1294-1185)⁶ fáraói sokkal inkább a hadsereget támogatták, ami az Amon-papságot rovását okozta, és Amon helyett inkább Ozirisz és Ízisz kultuszát erősítették. A dinasztia legkiemelkedőbb alakja, II. Ramszesz volt, akinek uralkodása alatt rendeződött először az egyiptomi és a hettita birodalom viszonya.

A napkultusz (Amon) és halotti kultusz (Ozirisz) *sajátos arculatot adott az egyiptomi vallásnak, és az istenek egész sora került kapcsolatba velük*.⁷ *A napkultusz mellett egy átfogó témakör, az élet mulandóságát tagadó Osiris vallás alkotja az egyiptomi hitvilág másik oldalát. Ahogy a földi élet erejét Ré napsugarai biztosítják, úgy a tovább élés és az örökké fennmaradás jelképe és megtestesítője Osiris*.⁸

II. Ramszesz idején számos változás következett be az egyiptomi állam életében: a közigazgatás és a fő állami tisztségek újra szerveződtek, a kézművesek és a munkások helyzete megváltozott, a földtulajdonnak nyilvánított központi szerep halványult. A termelés gyarapodását követően megnövekedett a rabszolgák száma. A királyi kultusz megnyilvánulásának hatására (isten-király leszármazottság) megsokasodtak az uralkodói szobrok, egyre fokozódott a hadsereg befolyása a társadalmi és politikai szinten, a gazdasági nagyhatalommá vált Egyiptom, fellendült a bányászat, valamint a halotti kultusz gyakorlására a templomi építkezések is gyarapodtak.⁹

⁵ uo. 149.

⁶ Kákosy, L: Az ókori Egyiptom története és kultúrája. Osiris Kiadó, Budapest, 1998. 161.

⁷ Wessetzky, V., Bodrogi Tibor (szerk.): Egyiptom, Mitológiai Ábécé. Gondolat kiadó, Budapest, 1978., V. kiadás, 109.

⁸ uo. 102.

⁹ Kákosy, L: Az ókori Egyiptom története és kultúrája. Osiris kiadó, Budapest, 1998. 176-199.

Vallás és jog az Újbirodalom korában

Röviden az óegyiptomi vallásról

A vallás lényegéhez hozzátartozik az ember aktivitása és a vallásos közösség saját törvényei által előírt gyakorlat.¹⁰ A vallást lehet úgyis definiálni, hogy az olyan jelenségek összessége, amely magába foglalja az emberi közösség hiedelmeit, tanításait, elveit, elméleteit, valamint az ezekhez kapcsolódó szertartásokkal, magatartási normákkal, továbbá az ember és a hierarchikus viszonyban felette álló természetfeletti hatalom közt a kapcsolattartást lehetővé teszik, azt értelmezik, meghatározzák, illetve az ember számára a földi hatalmak működését kedvezően vagy negatívan befolyásolják.

Bizonyos vallásrendszerekben a cselekvésre való kikényszerítőség alapjául, az érzelmekre való hatásként, különböző eszközök szolgálhatnak, mint például a félelemkeltés. Az ókorban jellemző fel fogás volt, hogy ha a felsőbbrendű erőknek nem mutattak kellő tiszteletet, akkor ez a szabálysértőre nézve jelentős eljárás jogi következményeket vont maga után. *„A vallásos hit középpontjában álló természetfeletti erő jellegénél fogva elvont, de mégis közvetlenül érzékelhető.*

Az óegyiptomi vallás eredetileg racionális célokat nem teljesít be.”¹¹ Az óegyiptomi vallás természetfeletti közvetlen érzékelésének különféle típusai, formái lehettek, amelyeket jelen dolgozatomban, a későbbiekben részletesebben ismertetek.

Az egyiptomi istenfogalom nem feltétlenül antropomorf, ugyanis az isten funkciója hatalmilag a legfelső fokon található, valamint területileg is behatárolható. Ptah a legemberszerűbb isten, aki fazekasmester kezével az egész világot megformálta, ő minden alkotás megteremtője. Osiris a megistenült gabona, a föld és a termékenység istene, de a halottak birodalmának királya is egyben. Ízisz a felesége, *„aki egy tehénfejű istennő, ő az életet adó termékenység és a halottakat magába fogláló alvilágnak a megtestesítője.”¹²* Ebből arra lehet követ-

¹⁰ Hahn, I.: Istenek és népek. Minerva kiadó, Budapest, 1980. 16.

¹¹ uo. 17.

¹² uo. 71.

keztetni, hogy egy istenalak, több alakban is meg tudott jelenni. Az istenalakok már az i.e. 3000-ben megalakult egyiptomi állam idején is jelen voltak.¹³

Az óegyiptomi államban az istenekhez fűződő képzetek már összetettebbek és mindenhol megtalálhatóak voltak. Eredetileg Alsó-Egyiptomban már az első dinasztia idején is létezett szentélye Ozirisznek. Az istenek rohamos elterjedésének több befolyásolási tényezője is lehetett, de sosem korlátozódott egy meghatározott központban egy isten tiszteletére.

Az egyiptomi állam megalakulásával a papok és fáraók egy egységes szervezetbe rendezték az isteneket, vagyis egy pantheonba foglalták őket össze. Egyes isteneket bizonyos tartományok székhelyein tették főistenné.

A népi képzelet alakította mítoszok mellett az istenek egymás közötti kapcsolatát más, gondolati módszerekkel akarta a papi tudomány értelmezni, ami nem más, mint a teológia. Az istenekről szóló képzeteket azok rendszerbe foglalásán túl, filozófiai szinten is értelmezni szerették volna.

A héliopoliszi teológia felállította az istenek „családfáját”: ennek az élén Atum áll, aki a személytelen napkorong. Ösnemzéssel hozta létre Sut (száraz levegő) és Tefnutot (nedvesség). Általuk született Geb (föld) és Nut (ég). Ők még személytelen istenek voltak, de tőlük született az első négy személyes jellegű isten. *„E kilenc isten alkotja a héliopoliszi istenek legnagyobb körét és a további származásrend inentől alakult ki.”*¹⁴

Az isteni kilencségből eredeztető családfa leszármaztatása mellett az óegyiptomi vallásban is megtalálhatjuk a királyok megistenülésének jelenségét. A fáraók hatalomra kerülésekor isteni előjogokat kaptak, a temetésük során Ozirisz temetési szertartásának megtartásával a halott egyesült az istenséggel.

Idézet a Halottak Könyve 75. mondása a megistenülésre utalva: *„Bejutottam a szent kapukon, / áthaladtam Kenken házában, / Tyet*

¹³ uo. 73.

¹⁴ uo. 77.

(Ízisz-amulett) rám helyezte kezét, / nővéréhez parancsolt engem, / anyja vádlójához, a pusztítóhoz. / A keleti égboltra helyezett, / ahol Ré felkél, / ahol Ré felemelkedik minden nap. / Felkeltem dicsőségben, / beavattak, / megnemesedtem, mint istenség, / ama szent útra helyeztek, ahol Thot jár, / amikor megbékíti a harcolókat, / Pe városa felé, amikor Dep városába megy.”¹⁵

A Piramisszövegekben foglaltak azonban a Halottak Könyve által - a fentebbről idézettek - írtakat vagy alátámasztják vagy azzal teljesen ellentétesen számolnak be. E kettő eltérése valószínűleg koron belüli, így két vallási ideológiáról beszélhetünk, amelyek néha találkozhatnak, néha nem.

A fáraó megistenülését illetően az alábbiakat olvashatjuk a Piramisszövegek 251. szerint: „Megnyitod helyed az Égben az Ég csillagai közt, hiszen csillag vagy... Átnézel Osiris feje fölött, parancsolsz a holtaknak, távol maradsz tőlük, nem vagy az övük.”¹⁶

Piramisszövegek 167. „Ha ő (Osiris) él, akkor Unisz király is él, ha ő (Osiris) nem hal meg, akkor Unisz király sem hal meg”¹⁷

A Piramisszövegek alapján a fáraónak egy megtisztulási beavatási szertartáson kellett átesni, hogy a bárkába léphessen, ahonnan könnyöröghetett az istenekhez, hogy vegyék fel és engedjék át |„Nádak Mezejére”|. ¹⁸ Beavatás alatt jelen esetben bizonyos rítusokat és tanításokat érthetünk, amelyek valójában csak egy eljárásnak voltak a kötelező kellékei, hiszen isten fiának a fáraónak, mint a megistenült istennek semmi szüksége sem volt avatási próbatételekre, ahhoz, hogy az égi Paradicsomba való bejutást biztosító jogot megkapja. A titkos tudásra való utalások is megjelennek, amelyek elnyerhetők a beteljesített sors elérését követően.¹⁹ E téma további részletezésére, összehasonlítására dolgozatom nem terjed ki.

¹⁵ Kemp, B.: Halottak Könyve. Corvina kiadó, Budapest, 2007. 68.

¹⁶ Eliade, M.: Vallási hiedelmek és eszmék története. Osiris Kiadó, Budapest, 2006. 90.

¹⁷ uo. 91.o.

¹⁸ Eliade, M.: Vallási hiedelmek és eszmék története. Osiris Kiadó, Budapest, 2006. 90-91.

¹⁹ uo. 102., IN.: Weil, R.: La champ des roseaux et le champ des offrandes, 16. skk..

Vallásgyakorlat és vallási élet általános jellemzői

A vallásgyakorlás fő színtere nem a templom volt, nem a gyülekezeti istentiszteletnek helyei, hanem az istenek házai. A templomok jelentős autonómiával rendelkeztek, ahol nagy mennyiségű munkaerőt alkalmaztak: akik nem mások, mint a különböző szinten lévő papok és a hierarchiában alattuk álló segédek. A XVIII. dinasztia idején Amon egyik templomára az állami közigazgatás egyik minisztériumaként tekintettek.

Halotti kultusz, lélekhit és mágia az Újbirodalomban

Az ókori egyiptomiak világképében, a mindennapi életükben a halál, az elmúlás gondolata és az elmúlás leküzdésének a vágya központi szerepet töltött be. Így vallásukban is kiemelkedően fontos volt a halotti kultusz. Úgy vélték az óegyiptomiak, hogy a halottak távol nyugaton, nem pedig keleten, ahol a Nap is felkel, ott továbbélnek, de ehhez a tovább lépéshez szükséges bizonyos rítusokat megtenni. Ezért is léteztek különféle temetkezési módszerek, amit az is alátámaszt, hogy a testi maradványokat épen tartották és azok kiemelkedő szerepet játszottak a kultuszban.

A források alapján úgy vélem, hogy a halotti kultusz, a halottakról való gondoskodást, tiszteletadást az ahhoz kapcsolódó templomokban elvégzendő hivatalos rítusokat és az ott bemutatott áldozatok összességét jelenti. A kultusz lényegében két részre bontható: 1. a sír előkészítése és a holtak mumifikálása, 2. a szertartások előkészítése, lebonyolítása, áldozatok bemutatása. A halotti kultusz helyén halotti sztélét állítottak fel, amely egy szövegekkel és ábrázolásokkal díszített kőtábla. Ez a mai sírkő feliratnak felelhetne meg, csak ezeken a halott kívánságai, életrajza is szerepelt. A halotti templom első sorban az istennek emeltetett kultuszhely volt.

Később ezt az elképzelést az a vallási ideológia váltotta fel, amelynél a halott szellemi lényként marad fent, de ezek után is konzerválták a testeket. Részben e két ellentmondó elképzelésnek köszönhetően alakult ki a „Ka” képze.²⁰

²⁰ Luft.U: Istenek, szentek, démonok Egyiptomban. Kairosh, Budapest, 2003. 80.

A „Ka” nevű lélek nem más, mint a halott második énje, ami továbbra is a sír körül lebeg anyagtalan állapotban, valamint igényli a síri áldozatot és ajándékokat. A „Ka” lélek lehet isteni, királyi és halotti is. A „Ka” a születéssel jött létre és a halál után is megmaradt. A „Khat” a fizikai értelemben vett testet is magába foglalja, ahhoz kapcsolódik, de anyagtalan, mint a „Ka”. A „*ka-szolga*” egyfajta halotti pap volt, aki nem a királyok halotti kultuszát készítette elő, és megbízási szerződéssel alkalmazták.²¹

Ezzel szemben a „Ba” maga a lélek, egy különálló egység.²² A „Ba” túlvilági útjának és sorsának sikerét előmozdító mágikus formulák, tanítások, és előírások gyűjteménye a *Halottak Könyve*. Az újbírodalmi korszakban a halottak könyvéből egy – egy rövidebb szövegét vagy azokból válogatott néhány varázsigét is beletettek a halott koporsójába. A „Ba” eredeti jelentése is az, hogy lélek, de némely szövegek szerint testi tulajdonságokkal is rendelkezett. Az istennek és királyoknak több bája is lehetett. Funkciója az volt, hogy elősegítették a fizikai értelemben már nem jelenlévő halott mozgását, részvételét az élők és halottak világában. A kultuszhelyein átvette a neki bemutatott áldozatokat. A *Halottak Könyve* 61. fejezetében foglaltak az ember „bájáról”: „*Ozirisz, az írnok, Ani²³ által elmondandó szavak:/ Én vagyok az, /én vagyok, aki eljön az áradásban, / akinek az áradás adatik,/hogy hatalommal bírjon általa a folyóban!*”²⁴ E mondáshoz sok hasonló megtalálható a *Halottak Könyvében*. Jelen esetben Oziriszt az elhunytal lehet azonosítani. Az idézett szöveg alapján alátámasztásra kerül az is, hogy a „Ba” a halott alkotórésze, melynek megvédése rendkívül fontos, mert ez védi meg a túlvilágon a veszélyekkel szemben és segíti a túlvilágon a további haladását.

²¹ Kákos, L. – Varga, E.: Egy évezred a Nílus völgyében. Gondolat kiadó, Budapest, 1970. 88.

²² Helck, W. – Otto, E. – Westendorf, W.: Lexikon der Ägyptologie. Wiesbaden, 1975., 1. könyv, 50.

²³ Ani: templomi írnok volt

²⁴ Kóthay, K.A. – Gulyás A.: Túlvilághit és mindennapom az ókori Egyiptomban. Források a K.r.e. 3-2. évezredből, Miskolc, 2007. 126.

Az embernek van egy harmadik lelke is, az „Ah”, ami nem más, mint, a halott lelkének a túlvilági létezéséhez való nélkülözhetetlen átlényegülése. A halotti kultusz rituális szavait recitáló személyek varázsmondásainak eredményeképpen a túlvilágon a halott megdicsőült. Vagyis a halottat isteni tulajdonságokkal ruházták fel. Az egyiptomi kifejezéssel élve a Szakh, vagy akhává válni, átlényegülést jelent. A halott ezzel a túlvilági tudásával és varázserejével saját magát segítette vagy akár mások érdekében is hatékonyan közre tudott működni, segíteni tudott az élőkön, azok világába be tudott avatkozni. Az óegyiptomiak szerint ez a legmagasabb szint, amit a lélek el tudott érni.

A vallási fejlődés régebbi időszakában a Nap volt a halottak bírója is, később az ítélet kimondása Ozirisz hatáskörébe került át. A *Halottak Könyve 125. fejezete* illusztrálja,²⁵ hogy a bírósági tárgyaló teremben a héliopoliszi isteni kilencséget láthatjuk, élükön Rével. Ré és Ozirisz két ellentétes oldal az óegyiptomi vallásban.

Halotti rítusok fejlődése és szövegezése a Halottak Könyve alapján is megfigyelhető.

Az Óbirodalomban, amikor nem volt külön papság, akkor csak a közösség fejedelmének volt joga a *hotepet* letenni a sírba, az istentiszteletet, valamint a halotti kultusszal összefüggő tevékenységeket elvégezni. Ő nem más volt, mint kis közösségek fejedelme, így a sírba helyezés imájának a szövege is ezt tükrözte: „*áldozat, melyet a király ad*”.²⁶

A Középbirodalomban már a király Ozirisznek adta a halottat, míg az Újbirodalom áldozati imája szinte teljesen átalakult: a király Ozirisznek adja felajánlva ajándékokkal, biztosítva ezzel a halottat, hogy átengedje őt a halottak kapuján.

Az újbirodalmi halotti kultusszal kapcsolatban felmerült – a túlvilágra való bejutás tekintetében – ismét egy ellentmondás, miszerint az egyiptomiak elsőrendű vágya az, hogy halál után meglegeljen a nyugalom, pihenhessenek, de nem voltak ebben a lehetőségben biztosak,

²⁵ Kákosy, L.: Az ókori Egyiptom története és kultúrája. Osiris Kiadó, Budapest, 1998. 315.

²⁶ uo. 354.

így ezt mágiával próbáltak mindenképpen biztosítani. Hiszen a *Halottak Könyve* 110. fejezete²⁷ épp azt illusztrálja, hogy a halottak ugyanúgy szántanak és aratnak. Ezért kétséges, hogy a pihenéshez való jogukat haláluk után mennyire gyakorolhatták.

Isten és ember közti kapcsolat általános jellemzői

Az isten és ember közötti kapcsolat sajátossága - a legtöbb vallásban - rendellenesnek számított, sőt isteni rend elleni vétségként tekintettek arra, aki az isteneket jutalmazta vagy fenyegette. „Az ókori Egyiptomban ezek nem számítottak vétségnek, inkább bevett szokás volt, annak ellenére, hogy ők is félték az istenektől.”²⁸

A varázslást nem büntették, hiszen a vallás alapvető elemeként is szolgált. Fennmaradt források alapján maguk az istenek adták az embereknek ajándékként a varázslás tudományát. A varázsláskor a királyok *ex officio* a teremtmény isten szerepét töltötték be a földön. A teremtmény energiája pedig a leghatalmasabb fegyver is egyben, hiszen varázsláskor a földi varázsló egy istenség szerepébe lépve érthette el ezt, mivel ez a képesség eredetileg csak az isteneké volt. A varázslat – Heka – azért is volt az istenek legfőbb eszköze, mert azzal a varázslatra szert tevő valóra válthatta az isteni ígét. Erre a képességre azért vágytak az egyiptomiak, hogy olyanok lehessenek, mint az istenek. Ha a varázslat nem lenne, ami a teremtmény őseje, semmi sem lenne.²⁹

A varázslás rituáléja szavakban történt, amelyeknek kimondásával váltak jogerőssé. Amikor ez a képesség egyszerű emberek kezébe kerül, akkor a varázslat világalakító hatása veszélybe sodródik, bajt is hozhat, valamint eredeti céljából elidegenedik.³⁰ Későbbiekben az egyiptomiak az elfajzott varázslást (fekete mágia) törvény (hep) ellentételeként értelmezték.³¹

²⁷ uo. 357.

²⁸ Kóthay, K.A. – Gulyás A.: Túlvilághit és mindennapom az ókori Egyiptomban. Források a Kr.e. 3-2. évezredből, Miskolc, 2007. 85.

²⁹ Sóvágó, K. (ford.): Mitológiai Enciklopédia. Lexum Kiadó, Budapest, 2010. 152.

³⁰ Hornung, E: Az egy és a sok: az óegyiptomi istenvilág. Typotex, Budapest, 2009. 171.

³¹ uo. 172.

Az ember és isten közti közvetlen kapcsolatról a *Ramesszida-szövegekben* is találhatóak szövegek, himnuszok, imák, üzenetek.³²

Istenek és papjaik

Eredetileg a király volt az egyedüli pap minden templomban, de a papokra delegálta a jogát. A papok feladata volt az istenek szükségleteinek kielégítése. A *hem-netjer*³³ írta le a pap fő kötelezettségeit: őrizte a templom bejáratát, bejárása volt a szentélybe, előkészítette az áldozatokat, elvégezte a szertartásokat, beléphetett az áldozati csarnokba, és bemutatta az áldozatot is. Értenie kellett a liturgiát, oktatnia kellett a templomon belül. Külön szektának sosem minősültek a papok, hiszen a kötelezettségeik révén részesültek az isteni megvilágosodásban.³⁴ A vezető papok hatalmas politikai befolyással bírtak, a templom további papjainak feladat ellátását ellenőrizték.

A papi tisztség betöltésével hatalom és presztízs járt.³⁵ A papok nem lelkipásztorok voltak, akik prédikáltak és irányt mutattak a népnek, hiszen ilyen esetben akkor az orákulumokhoz fordultak.

Az Újbirodalom idejére egy külön, állandó papi osztály jött létre, akiknek többsége csak részmunkaidőben látta el feladatát és szakképesítést (szertartás szakértői képzés) is csak kevesen kaptak. Általában minden templomban négy nem hivatásos papokból álló csoport (phülé) dolgozott, akik az isteneknek a rituálékat mutatták be. A papok házasodhattak, de szolgálati idejük alatt elvárt volt, hogy a templomok közelében éljenek. A forrásokból pontosan nem ítéltető meg, hogy a templom személyzete feladata és funkciói hogyan épült fel és miként szabályozták.

Fontosnak tartom megemlíteni, hogy az *Amon-papság* bírt a legnagyobb és legbefolyásosabb hatalommal. Három szinten különböztek

³² Kóthay, K.A. – Gulyás A.: Túlvilághit és mindennapom az ókori Egyiptomban. Források a K.e. 3-2. évezredből, Miskolc, 2007. 85.

³³ Jelentése istenszolgá. Istenek vagy uralkodók kultuszában szolgálatot teljesítő pap volt.

³⁴ David, R.: Vallás és mágia az ókori Egyiptomban. Gold Book Kft., Debrecen, 2002. 176.

³⁵ uo. 176.

el egymástól. A legfontosabb az első papi tisztség, aki nem más, mint Amon első prófétája. Őt rangban követték az istenek atyái, és a további (számozási alapon növekedve) prófétái. Utánuk jöttek a szolgák, de voltak még templomhoz tartozó előljáró papok, akiknek a napi rituálékban és az isten kultuszszobraival kapcsolatban lehettek fontos feladataik. Megkövetelték, hogy akik a rituális és kultikus tárgyakat kezelték, azoknak, tisztának – ún. *uab* – kellett lennie, és a megtisztult nevet is viselték.

Az Amon papság világi személyzettel is rendelkezett: építésszek, hivatalnokok, rendőrök, magtárban figyelő, őrző, védő munkások, sörfőzők, cukrárszok, kézművesek stb.

Az *uab*-papok eredetileg a kultuszszolgálatot teljesítő személyzet volt, belépésükkor kellett megtisztulniuk. A templomi hierarchiában a *hem-netyer papok* alatt álltak, valamint a templom igazgatásában és a kultuszok ellátásában segítették őket. Csak egy hónapos templomi szolgálatot kellett teljesíteniük, néha bizonyos állami feladatok alól mentesültek.

A II. dinasztia idejéből fennmaradt különleges papok is jelen voltak az újbirodalmi korszakban: *felolvasópapok* (*hery-heb*).³⁶ Feladatuk az volt, hogy a rítusok bemutatása közben, a rituálék könyvét tartva recitálták a formulákat, valamint a jövőmondásoknál és az orákulumoknál elnököltek.

Továbbá voltak *halotti papok* is, akik a gyászolást végezték, a holttest eltemetésének aktusára való előkészítést, valamint az élő rokonok által követett halotti kultusszal kapcsolatos rítusokat végezték el.

A legfontosabb halotti kultusszal összekapcsolható pap, aki *szempap* volt. Ezt a posztot mindig a királyi örökös töltötte be, vagyis az elhunyt személy nevében cselekedtek, végezték el a halotti rítusokat.³⁷

Már a Piramisszövegekben és később a Halottak Könyve alapján a Napisten volt az elhunytak védője, aki elűzte a túlvilági sötétséget.³⁸

³⁶ uo. 180.

³⁷ Kóthay, K.A. – Gulyás A.: Túlvilághit és mindennapom az ókori Egyiptomban. Források a K.r.e. 3-2. évezredből, Miskolc, 2007. 473.

³⁸ Kákosy, L. – Varga, E.: Egy évezred a Nílus völgyében. Gondolat Kiadó, Budapest, 1970. 95.

A beavatottak misztériumai a Halottak Könyve alapján

A beavatásról és annak misztériumairól egyes szerzőktől fennmaradt művekben, sírokból megtalált papirusz töredékeken vagy falveséteken keresztül *tekinthetünk be futólag*³⁹ a beavatottak életébe, homályos intézményeik valós rendszerébe. Maga a szent titok, ünnepélyes esküjük és titoktartásuk a szent falakon belül megmaradt. Ez is a misztériumok magasrendűségét támasztja alá.

A beavatottak mesterei lehettek eleinte Egyiptom összes főpapja, később a papi testületek magasabb szintjéről lévői, de számuk igen csekély maradt. A rejtett tudásra nem mindenki tehetett szert, aki nem bírt el ezzel a tudással, az vagy meghalt, vagy az elme megháborodásához vezethetett.⁴⁰

Mivel a beavatás valódi titkáról nem lelhető fel számunkra semmilyen forrás, míg a beavatási élményekről sok régi megmaradt feljegyzés is beszámol, így azok alapján lehet némi következtetést levonni.

A beavatás kapcsán érdemes elválasztani a *beavatásra szánt álmállapotot*, a valós álomtól, valamint a *hipnotikus ideglenes lelkiállapottól*. Legutóbbiban nincs megszentelt eljárás, a hipnotizőr létrehoz a másik félben egy ideglenes állapotot.

A beavatásra szánt álmállapot egy transzszerű állapot, amely egyszerre hipnotikus, túlvilági és mágikus egyesülés a fizikai földi testtől való elválasztással, valamint a tudatos én felszabadulásával. Erről az állapotról Ptah-Mer Memphisz papjának sírfelirata is tanúskodik: „*Ő behatolt minden szentélynek misztériumaiba és semmi sem volt rejtve előtte. És fátyol borított le mindent, amit látott*”.⁴¹

A fentiek igazolása alapján ugyan a titok elveszett, „*de a beavatási élmény magasabb rendű ereje fennmaradt, ez a földön túli élet igazságát is alátámasztja*.”⁴² Vagyis „*a beavatás élménye lélekben megeleven-*

³⁹ Brunton, P: Egyiptom titkai. Háttér Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 1991. 17.

⁴⁰ uo. 182.

⁴¹ Brunton, P: Egyiptom titkai. Háttér Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 1991. 181.

⁴² uo. 183.

nította az emberi fejlődés egész drámáját, az emberiség elkerülhetetlen végzetét.”⁴³

A Halottak Könyve több helyen zavaros, akár ellentétesen jelenik meg benne az elhunyt túlvilágra jutása:

1. Elhunyt személy neve előtt Ozirisz neve is szerepel („*Én vagyok Osiris, ugyanonnan származtam, ahonnan te és úgy élek, miként az istenek!*”)⁴⁴
2. Nu-papirusz alapján az elhunyt maga Ozirisz: („*Én, én vagyok Osiris. Dicsőséges lettem. Ott ültem Osiris szülőszobájában és vele együtt születtem és fiatalságomat az övével együtt újítom meg. Megnyitottam az istenek száját. Azon a helyen ülök, ahol ő ült.*”)⁴⁵
3. Az elhunyt istenhez emelkedett fel: („*Felemelkedtem az imádozt istenhez, a Nagy Ház Mesteréhez.*”)⁴⁶

Mindegyikben az a közös, hogy a beavatottság – az óegyiptomiaknak a legfelsőbb rendű tana – legmagasabb fokozatainak elméleti alapjait magába foglalja. A Paradicsomból lezuhanva, fokról fokra lépve a misztériumok által ismét eljut oda, ahonnan elindult, vagyis megtalálja a megvilágosodást. Mint a keresztény üdvtan és lélekhit alapján a földön túli feltámadás elveként porból lettünk és porrá leszünk párhuzamában az óegyiptomiak szerint vissza kell térniük Ozirisz sugaraiba, ahonnan eredetileg elindultak, vagyis jelen esetben kisugáraztatták őket.

Összegezve a beavatással a beavatandó jogosítványt szerez a túlvilágra azzal, hogy bizonyosságát adja a két világot összekapcsoló tudás birtoklásának és nyelv ismeretének. A világ kettőségének felosztottságát a nyelv hidalja át. A beavatandót beiktatásakor kikérdezik, ahol ő arra egy titkos nyelven válaszol, amellyel igazolja magát, hogy beszéli azt a nyelvet, megvan a titkos tudása, valamint hozzátartozóként beléphet abba a titkos világba, amelyre a nyelv vonatkozik.

⁴³ uo.184.

⁴⁴ uo. 186.

⁴⁵ uo. 186.

⁴⁶ uo. 186.

Az írás nélküli társadalmak minden beavatási és szövetségkötési eljárása titkokra és titoktartásra épült. *„A titokba való beavatandó ki-kérdezése valamilyen szakmai szövetségében zajlott, s az abba való felvételt pecsételhetette meg.”*⁴⁷

Igencsak nagy jelentősége van annak az elképzelésnek, miszerint az istenvilág titkaira vonatkozó (titkos nyelv) beszéd különleges hatóerővel bír. A dolgozatomban már korábban is említett „Ah”-nak nevezi Assmann ezt a hatóerőt, így ebből levezethetőnek véli az „Ah” jelentése, a megvilágosodás.⁴⁸

Kapcsolattartást az istenekkel

Forrásokról általában

A források időrendi megkülönböztetése alapján lehetnek egykorú és nem egykorú források.

Az egykorú helyi források: királyfeliratok, diplomáciai feljegyzések, évkönyvek, hieratikus és démotikus papiruszok, vallásos, irodalmi és régészeti leletek. További irodalmi művek: a Paraszt panasza, Ehnaton Naphimnusza, Halottak Könyve stb. Egyiptomon kívüli keleti szövegek: ékírásos táblák, babiloni és asszír szövegek, valamint a Biblia.

A nem egykorú források: Manethón egyiptomi pap: Egyiptom történetét írta meg görög nyelven. Hérodotosz: a görög-perzsa háborúk II. és III. könyvében foglalkozik Egyiptommal. Plutarkhosz: Íziszről és Ozirisztől szóló vallásfilozófiai művei által maradtak ránk információk.

Írásos források az óegyiptomi vallásról már az Óbirodalom korából van, különböző papiruszok, sírfeliratok, sírokban eltemetett imák, varázsigék.

Vannak olyan fent maradt források, amelyek kimondottan a vallásra, orákulumokra, halotti kultuszra vonatkoznak, ezek az alábbi szövegek:

⁴⁷ Assmann, J: Religio duplex: az egyiptomi misztériumok és az európai felvilágosodás. Atlantisz, Budapest., 2013. 37.

⁴⁸ uo. 38.

Ramesszeida szövegek:

XIX. dinasztia idején, II. Ramszesz uralkodása alatti történetek, törvénye és a Halottak Könyvéből is vannak részletek. A Ramesszeida-korbeli sírokban mindenhol megtalálható a Halottak Könyve, míg a XVIII. dinasztia sírjaiban nem annyira jellemző a szentélyekben.⁴⁹

Kanópuszi dekrétum:

A dolgozatom későbbi részében fejtem ki részletesebben.

Dzsefahápi szerződés:

Dzsefahápi a középbirodalomban élt, akiknek sírjában olyan szerződések szövege maradtak fent, amelyek eredeti változatát hieratikus írással vetették papiruszra. Ezeket az írásokat sírjában is megörökölték hieroglif feliratként is. A szövegek Dzsefahápi kultusz szobráról rendelkeznek, ahol arról állapotott meg a ka-szolgálja, – aki a kultusz egészének irányításáért volt felelős – Upuaut és Anubisz-templom papsága, valamint a temetői tisztviselőkkel, hogy bizonyos ünnepeken a szobra számára áldozatokat mutassanak be, valamint végezzék el az ünnepi szertartásokat.⁵⁰ A szerződés nem világos a tekintetben, hogy több szoborra vonatkozik a szerződés vagy csak egyre. Az újbirodalomi időszakában általánossá váltak, hogy az istenek szobrai gyakran más isten templomaiba „mentek” (körmenetek alkalmával), hogy másik isten templomában mutassanak be áldozatot. Ezért nem tudni, hogy egy szoborról van-e szó, amelyet a körmenetek alkalmával mozgattak, vagy ténylegesen több helyen felállított kultushelyről beszélhetünk.⁵¹

⁴⁹ Fábíán, Z.: A Halottak Könyve a thébai nekropolisz újbirodalmi sírjaiban, Ókor 2005/4. 30.o.

⁵⁰ Kóthay, K.A. – Gulyás A.: Túlvilághit és mindennapom az ókori Egyiptomban. Források a Kr.e. 3-2. évezredből, Miskolc, 2007. 132-133.o.

⁵¹ uo. 134-135.o.

Koporsósözegek:

Gyűjtemény, amely a Középbírodalom idején vált általánossá, s amely számos mítoszt és halotti rituálékra való utalást tartalmaz. A Koporsósözegeket leginkább a halotti sír falára vagy annak valamely felszerelésére írták rá.

A Koporsósözegek és a Piramissözegek kapcsolata napjainkig nem tisztázott kérdés, hogy az két külön önálló gyűjtemény lenne-e, mivel sok mondásban vagy történetben megegyeznek, míg számos elképzelésben és felfogásban teljesen különbözőek. Jelenleg két külön gyűjteményként tartják számon.

Az egyiptomiak számára az istenek kiszámíthatatlanok, időnként félelmes és rémisztő hatalmak, időnként a fáraó ellen vannak, valamint egyszerre szeretetet és borzalmat is tudnak adni. Pedig az ember és istenek közti létének alapja egy kölcsönös viszonyon alapult. A *mindenség urának híres monológja felsorolja a legfontosabb teremtetetteket*:⁵²

„Sok tökéleteset tettem / a horint kapuján belül. / Megalkottam a négy szelet, / hogy mindenki lélegezhessen élőhelyén. / Ez egy közülük. / Megalkottam a nagy áradást, / hogy a szegények, miként a gazdagok, hatalmasak legyenek. / Ez egy közülük.

Mindenkit olyannak alkottam, mint a társa, / és nem parancsoltam, hogy gonzságot tegyenek. / Szívük engedetlen aziránt, amit mondtam. / Ez egy közülük.

Én okoztam, hogy szívük ne feledje el a Nyugatot (a halottak bírodalmát), / hogy a nomoszok isteneiknek áldozatot mutassanak be. / Ez egy közülük.”⁵³

A fenti idézet lényege, hogy a legfontosabb, amit teremthetett a teremő az a leveő. *Ez az élet jele, amelynek attribútuma a legtöbb sír- és templomfalakon is megtalálható.*⁵⁴ Az élet és a szabadság nem-

⁵² Hornung, E: Az egy és a sok: az óegyiptomi istenvilág. Typotex, Budapest, 2009. 162.o.

⁵³ uo. 162.o.

⁵⁴ uo. 163.o.

csak az isteni fennhatóság alatt állt, hanem az ember számára is nyitott volt. Az egyiptomiak az ember autonóm cselekvését, akár isten ellen is lehetségesnek tartották. De végső soron mindig az istenek akarata valósult meg és hozott létre maradandó dolgokat.

Korábbi fennmaradt életbölcseesség az alábbiakat ellenhangsúlyozva azt fogalmazta meg: „Sosem teljesülnek az ember tervei, hanem amit isten elrendel.”⁵⁵ Későbbi intelmeknél már változott a felfogás miszerint: „Egy dolog a szavak, amit az emberek mondanak, valami más, amit az isten tesz.”⁵⁶ Az a keresztény elképzelés, hogy az emberi szabad akarat az isteni terv része, kísérlet arra, hogy szembe nézhessünk a világ tökéletlenségével. Az emberiség bomlasztó szerepe jelenik meg Halottak Könyve 175. mondásban is.⁵⁷

Rylands IX. papirusz himnuszai:

A dolgozatom későbbi részében fejtem ki részletesebben.

Plutarkhosz:

De defectu oraculorum II., (története: szívai Amon jósda papjait az évek rövidülését vizsgálták, szentély öröklámpásából minden évben kevesebb olaj lett, ami a mulandóságot igazolta.)⁵⁸

A Halottak Könyve javarészt az Ozirisz mítosz köré szövődik, amely történetéről egy forrásunk maradt fenn, amely nem más, mint Plutarkhosztól a *De Iside et Osiris* c. mű.

Az Ozirisz és Ízisz története röviden az alábbiakról szól: Ozirisz az istenek leszármazása szerint a negyedik, Géb az apja volt, Su a nagyapja, és Ré a dédapja. Ozirisz öccse Széth hatalmától szerette volna megfosztani, ezért csellel győzelmi vacsoráján egy dobozba zárta és a Nílusba dobta. Ízisz felesége halott férje keresésére indult és megmaradt életerejével feltámasztotta. Ezt megtudva Széth 14 részre

⁵⁵ uo. 172.o.

⁵⁶ uo. 172.o. IN: H. Brunner, Der freie Wille Gottes in der ägyptischen Weisheit, in Les sagasses du Proche-Orient ancien, Párizs, 1963. 103-120.o.

⁵⁷ Kemp,B: Halottak Könyve. Corvina, Budapest, 2007. 70.

⁵⁸ Kákossy, L.: Az ókori Egyiptom története és kultúrája. Osiris Kiadó, Budapest, 1998. 382.

vágta és szétszórta az országban. Ízisz Anubisz segítségével megke-reste férje részeit és újraélesztette. A többször megölt és újjáéledt Ozirisz istenné és a túlvilág ura lett.⁵⁹

A halotti kultusz szerves része volt, hogy a halottal a Halottak Könyvét is eltemették, mint egyfajta „*túlvilági kalauzt*”.⁶⁰ A túlvilági kalauz szövege az elhunyt személyére lett szövegezve, a megboldogult a Holtak Birodalmába lépve a nevével együtt magával vihetette Ozirisz sorsát is. Mivel Ozirisz is örök visszatérő, így a mítoszok is mindig a jelenben történnek, az elhunyt sorsában megújuló élet jelképe is egy-ben.⁶¹

Kapuk Könyve:

A „VIII. dinasztia végétől jellemző a királýsýrokban. A legteljesebb vá-ltozatok VI. Ramszesz sírjában és I. Széti szarkofágján maradtak fenn.”⁶² Nap alkotja az idôt, földre továbbítja az energiát, Maa kígyó órákat szül 12 fogvatartott férfinak.⁶³ A halál istene a kígyó, de a leg-több forrásban is így szerepeltetik. Az éjjeli 12 órát és arra esô terü-le-t kapuk választják el egymástól, „*amelyek istennök neveit viselték, és tûzköpô kígyók védelmezték ôket. Az 5. órában Ozirisz ítéldôcsarnoka látszik, ahol a halott szívét megmérték, és ahol Ozirisz és a Napisten ellenségeik feletti gyôzelmérôl - a Maat helyreállításáról - megemlé-keztek. A 12. órában végül megismétlôdött a világ teremtése, és a Napisten felemelkedett az Ôsvízbôl. Az idôtlenséget a végtelen kígyó szimbolizálja, egy folytonosan ismétlôdô motívum, hiszen az idôt a te-remtés kezdetétôl eredeztették, és úgy gondolták, hogy a világ ebbôl a sôtét éjszakából, a káoszból jött létre, és az emberek is ide fognak visz-szatérni a végtelenség végén.*”⁶⁴ Maat, az igazságosság istene, fején

⁵⁹ Horváth, P.: Az ókor izgalmas világa, NTK, Budapest, 2006. 28.

⁶⁰ uo. 120.

⁶¹ uo. 130.

⁶² Kákosy, L.: Az ókori Egyiptom története és kultúrája. Osiris Kiadó, Budapest, 1998. 371.

⁶³ Hornung, E.: Das Buch von den Pforten des Jenseits. Genf, 1979-1984. 100 jelenetre osztva

⁶⁴ Kákosy, L.: Az ókori Egyiptom története és kultúrája. Osiris Kiadó, Budapest, 1998. 371.

igazságosság tollát viseli koronaként. A túlvilági ítélőszék előtt az elhunyt szíve és Maat igazságtolla van elhelyezve egy mérlegen. Ha a szív próbáját nem állta ki, mert nem viselkedett jól a földi életben, azokat a szörny elé vetették és megették, így ténylegesen bekövetkezett a végleges halál. A másik esetben pedig a lét egy másik állapotba lépett, ha jó volt.

Éjszaka és Nappal Könyve:

I. Széthi sírjának mennyezetén fedezték fel, az ábrázolás alapján egy aranylánccal kötik az időt.

Amduat – könyve.⁶⁵

Túlvilággal foglalkozó irat. Az újbírodalmi korszak királysírok falait díszítő ábrázolások és feliratok egyik legfontosabb gyűjteményének a címe is. Amikortól már nem piramisokba temetkeztek, hanem a Királyok völgyében alakítottak ki temetkezési helyet (Théba nyugati részénél), akkor a helyet díszítő ábrák és feliratok jellege is megváltozott.

Míg a Piramisszövegek az elhunyt király túlvilágra való bejutásáról szólnak, addig az Amduat- könyve (és még a Kapuk Könyve) elsősorban a Nap túlvilági útját írják le, azt „*ami a túlvilágon van*”.⁶⁶ Az Amduat célja többek közt az, hogy bemutassa, hogyan néz ki a túlvilág, milyen veszélyekkel kell megküzdeni az (halottaknak) áthaladóknak. A túlvilági utazás egy fordított világban történik, mivel nyugatról keletre halad. A túlvilágon levőknek a Nap bárkáját kell elérniük és csatlakozni hozzá, hogy az utazás végén a nappal együtt újjászülethessen.

Az egyiptomiak 12 órára osztották fel a nappalt és az éjszakát. Éjszaka a Nap megküzd ellenségeivel, többször megállt az alvilágban, ahol félt az Apóphisz kígyótól, a sötétség démonától. Amikor az alvilágban van a Nap bárkája áll és annak legénysége pihen, akik valószínűleg a csillagok. Ebben a történetben a Nap nem egyedül utazott,

⁶⁵ Kóthay, K.A. – Gulyás A.: Túlvilághit és mindennapom az ókori Egyiptomban. Források a K.r.e. 3-2. évezredből, Miskolc, 2007. 214-221. – részlet Amduat könyvéből

⁶⁶ Hornung, E.: Das Amduat. Die Schrift des verborgen Räum. Wiesbaden, 1963. 7.

hanem vele volt: Heka (varázslat), Izisz, Maat (Nap lánya az igazság).⁶⁷ A Halottak Könyve 108. fejezete erről a drámáról be is számol.

Piramisszövegek:

A legrégebbi szövegeket az V. dinasztia utolsó uralkodójának, Unisz királynak sírjában vésték fel. Később a VI. dinasztia egyes uralkodóinak sírjaiban is felfedeztek szövegeket.⁶⁸

Ezek a (különálló) szövegek lényegében varázsigék, melyeket a sírfalakra is felvéstek. Itt mutatkozik meg, hogy a varázsigé, mint áldozati formulának - a szónak és írásnak is - mágikus ereje volt. A varázslás művelői többnyire a papok és a felolvasók voltak. Az egyiptomiak a II. évezredtől nagy jelentőséget tulajdonítottak a varázs-praktikáknak, amellyel egyéni és közösségi célt is szolgáltak. Ennek a varázserő hatalmába vetett hitüket az is bizonyította, hogy a Heka néven ismert istennek is tisztelték. Ez az erő a halottat hihetetlen erővel ruházta fel, ahogy azt a Piramisszövegek 924. fejezete is tanúsodik: „nyög az ég, reszket a föld”.⁶⁹

A Piramisszövegek korlátlan hatalmat akartak biztosítani az uralkodóknak, de számos olyan utalás kiolvasható belőle, amely az istenkirályság hanyatlására utalnak. Sőt találhatunk olyan megnyilvánulásokat, ahol a halott király félt attól, hogy az istenek milyen ítéletet mondanak majd felette.⁷⁰ A legtöbb fennmaradt szöveg alapján a király, aki - az óbirodalmi ideológia szerint - a túlvilági lét legmagasabb fokának egyedüli birtokosa volt.⁷¹

A későbbi korszakok halotti irodalma is sok részletet átvett a Piramisszövegekből, mint például: a Halottak Könyve, Koporsósözvegek.⁷²

⁶⁷ Kákosy, L: Az ókori Egyiptom története és kultúrája. Osiris Kiadó, Budapest, 1998. 314.

⁶⁸ Assmann, J: Religio duplex: az egyiptomi misztériumok és az európai felvilágosodás. Atlantisz, Budapest., 2013. 81.

⁶⁹ Kákosy, L – Varga, E.: Egy évezred a Nílus völgyében. Gondolat, Budapest, 1970. 106-107.

⁷⁰ Assmann, J: Religio duplex: Az egyiptomi misztériumok és az európai felvilágosodás. Atlantisz, Budapest., 2013. 86.

⁷¹ uo. 87.

⁷² uo. 82.

Kannibál-himnusz:

A Piramisszövegek 273-274. halotti szövegeit értjük alatta, amelyekben a király az elhunyt király az ég és az egész kozmosz uraként jelenik meg. Az istenek, az emberek és a varázslatok felett pedig úgy szerz hatalmat, hogy meg kell ennie őket. Úgy gondolom, hogy arra lehet következtetni, hogy egy áldozati állat rituális megölése és az annak való elfogyasztására vonatkozhatott az eredeti szöveg, mintsem a fennmaradt szövegrészlet alapján ismert alanyokra. Ezeken a szövegekben is történik utalás arra, hogy Unisz király a túlvilágon szükséges mágikus tudással és eszközökkel van „felszerelve” („Unisz felszerelve, akh (varázserő)i egyesítve”).⁷³

Halottak könyve:

„A Halottak Könyve mester-példányait a templomok intézményei között számon tartott, a fontos tudás megőrzésére hivatott Élet Házának archívumai őrizték.”⁷⁴ Használatáról nem maradt fent forrásunk a XXI. dinasztia követően a Késői Korig.⁷⁵

Az Újbirodalomtól kezdődően a Halottak Könyvét strukturális felépítésében csoportosították, értelmezhetőbbé, világosabbá, szerkezetbe foglalva próbálták szerkeszteni: főcímmel kezdődő fejezetekhez valamiféle tematikai közösség alapján társították a szerkesztők és az ezt követő szövegeket. Ennek ellenére előfordul a többszörös asszociáció.⁷⁶ A Halottak Könyv szövegei legalább 3500 évesek. A ma ismert legrégebbi példánya az ún. Nu-papirusz, amely nem származhat későbből, mint a XVIII. dinasztia elejéről (i.e. 1580). E papiruszon találhatóak azok a szent szövegek, amelyek az elhunyt számára a túlvilági utazásához szükségesek, valamint ez az emberiség egyik legrégebbi írásos emlékei közé is tartozik.

⁷³ Kóthay, K.A. – Gulyás A.: Túlvilághit és mindennapom az ókori Egyiptomban. Források a K.r.e. 3-2. évezredből, Miskolc, 2007. 210.

⁷⁴ Fábán, Z.: A Halottak Könyve a thébai nekropolisz újbirodalmi sírjaiban. Ókor 2005/4. 29. IN: Gardiner, A. H., „The House of Life”: JEA 24 (1938) 157–179.

⁷⁵ uo.

⁷⁶ uo.

A Halottak Könyve egyes fejezetei nem csak papiruszokon maradtak fent, hanem sírokban, szentélyek oldalfalain és mennyezetein. A teljes kodifikált anyaga nem maradt ránk vagy talán nem is volt. Dzsehutimesz sírjában, az egyik legnagyobbban, közel harminc Halottak Könyve fejezet azonosítható, némelyikük több, akár tizenöt szöveggel és képpel is.⁷⁷

A XVIII. dinasztia korában a Halottak Könyve tekintetében nincs különösebb különbség szegény gazdag közt; az 59. fejezetben Nut a halott lelkét biztosítja, 110. fejezetben a túlvilági megbékélést, a 125. fejezetben a túlvilági ítélkezést mutatja be és a 148. fejezetben a világrendet biztosító erőket mutatja be.⁷⁸

A Halottak Könyvének 145. fejezete a Nefermenu sírban is megtalálható, amely a túlvilág kapukon való átjutást ábrázolja és írja le. A szöveg zavaros, de felfejthető.⁷⁹

A Halottak Könyve egyik leghosszabb változata az Ani- tekercse.

Ani az egyiptomi kultúra aranykorában élt, templomi írnok, aki (i.e. 1600-1200 közt élhetett). Akkoriban élt, amikor a leggazdagabb volt az ország, ekkor az emberek filozofikusan kezdtek el gondolkodni az élettel és a túlvilággal kapcsolatban, mint ahogyan ezt Ani is tette. Anit is foglalkoztatta az örök élet elérése. Ha egy halottat nem a megfelelő rituálék bemutatásával és azok eszközeivel temették el féltő volt, hogy a halott örök életének elérése veszélyeztetve lett. Ani-tekercsként ismert fennmaradt írások és képi ábrázolások a legnagyobb másolata a Halottak Könyvének, amely hatalmas művészeti értékkel bír. A régészek közel 25000 másolatát találták meg a Halottak Könyvének, a legősibb i.e. 1500-ból, legkésőbbi i.u. IV. századból származik. A British Museum-ban van kiállítva Ani-tekercse, amely 65 imát, varázsigét és 150 színes illusztrációt tartalmaz.⁸⁰

⁷⁷ uo. 33.

⁷⁸ Fábán, Z.: A Halottak Könyve a thébai nekropolisz újbírodalmi sírjaiban. Ókor 2005/4. 31.

⁷⁹ Fábán, Z.: Feltárás az El-Hoha domb déli oldalán a TT 184 számú sír (Nefermenu) körzetében, 2015. Orpheus Noster IX évf. 2017/2. 31-35.

⁸⁰ Forrás: Budge, W.: The Papyrus of Ani, lsd.: Late keeper of Assyrian and Egyptian Antiquities in the British Museum 1895.

Az írnokok munkássága a Halottak Könyve tükrében:

Az Újbirodalom idejére a mondások alapszövege már nagyon réginek minősült, ezért helyenként nehezen lehetett megérteni. A 17. mondás írnoka nemcsak egyszerűen lemásolt egy régi szöveget, hanem meg is magyarázta. Az eredeti szöveg az isten nagyságának mi-
benlétét írta le. Az írnok a szöveget passzusokra osztotta, és mindegyik után vörös tintával leírta a saját gondolatait, azokhoz magyarázatokat fűzött.

Idézet a 17. mondásból:

„Én vagyok a nagy isten,

aki magából alakult ki,

Mi ez?

A nagy isten, aki magából alakul ki: a víz az, a Nun az, az istenek atyja.

Más szóval: Ré az.

Aki megteremtette neveit, az isteni kilencség ura.

Mi ez?

Ré az, aki megteremtette tagjainak nevét, kialakultak azok, akik mögötte vannak.

Én vagyok, akinek nincs, aki ellenálljon az istenek között.

Mi ez?

Atum az, aki korongjában van.

Más szóval:

Ré az, amint felkél az ég keleti horizontján.

Én vagyok a tegnap, Ismerem a holnapot.

Mi ez?

A tegnap – OZIRISZ az,

A holnap – RÉ az,

Azon a napon, amikor leverték a Mindenség Urának ellenségeit, és hatalomra juttatták fiát, Hóruszt.

Más szóval:

Azon a napon: a „Maradunk” ünnep, amikor elrendezi Ozirisz temetését atyja, Ré.

Én vagyok az a nagy főnix,

aki Héliupoliszban van,

számadója annak, ami létezik.

Mi ez?

OZIRISZ az.

Ami létezik – sebei azok, holtteste az.

Más szóval:

Az örökkévalóság az, az öröklét.

Az örökkévalóság – a nappal az.

*Az öröklét – az éjszaka az.*⁸¹

A Halottak Könyve részletesebb kifejtésére kéziratom nem terjed ki.

Kanópuszi dekrétum

A kanópuszi dekrétum, mint egy valláspolitikai viszonyokat tisztázni próbáló zsinati jegyzőkönyv. *„Nagy Sándor Kr.e. 332-ben hódította meg Egyiptomot, amely vallási szempontból is fontosnak bizonyult.”*⁸²

A meghódítást követően Ammon jósdához fordult⁸³ ahol Ammon isten fiának nevezte, így igazolódott a hódító makedón király isteni leszármazottsága. Az efféle istenítésnek az ókorban leginkább előfordulója Egyiptomban volt. A gondolat a görögöknél is megjelent, ahol az államférfit istenítették. Nagy Sándor céljául tűzte ki, hogy a kanópuszi dekrétumban Egyiptom belső stabilitását biztosítja, valamint a királynak a papsággal való kapcsolatát megpróbálja tisztázni.

A papi zsinatot Kanópuszban hívták össze, a zsinat jegyzőkönyvét *„Kr.e. 238 március 7-én fogadták el és ennek szövegét két hieroglif, démotikus és görög nyelven írásban rögzítették.”*⁸⁴

A dekrétumban rögzítették továbbá, hogy Nagy Sándor szent bikákat és pénzt áldozott a templomok javára, valamint azt, hogy összes jótékonyágát az isten fizeti meg a királynak, de halából berendezik a papok a királyi kultuszt, illetve minden egyiptomi templomban királyi szobrot állítanak fel a részére. Rögzítették még, hogy a külföldre került istenszobrokat visszahozzák Egyiptomba,

⁸¹ Kemp, B.: Halottak Könyve. Corvina, Budapest, 2007. 22.

⁸² Luft, U.: Istenek, szentek, démonok Egyiptomban. Kairosz, Budapest, 2003. 203.

⁸³ Kákossy, L.: Az ókori Egyiptom története és kultúrája, Osiris Kiadó, Budapest, 1998. 228.

⁸⁴ Luft, U.: Istenek, szentek, démonok Egyiptomban. Kairosz, Budapest, 2003. 205.

rendelkeztek arról, hogy jobban figyelnek az egyiptomi belügyekre és védik azokat, minden emberrel és idegennel szemben igazságosan kellett eljárni. Akik igazán nagylelkűek volt, sőt jelentősen adományoztak, azokat a király megvédte, valamint adókedvezményekhez is juthattak. Továbbá meghatározták az ünnepnapokat, elrendelték a négyévenkénti megtartandó hatodik szökőnapot, Bereniké hercegnő templomhoz kapcsolását és annak kultuszát, ünnepnapjainak bevezetését (a királyi pár lányának korai halála után), rögzítésre került Bereniké kenyerének ünnepe⁸⁵ és annak rituáléja.

A dekrétum záró rendeletében rendelkeztek arról is, hogy mindenki számára elérhetővé és megismerhetővé kell tenni.

Rylands IX. papirusz himnuszai

Rylands IX. démotikus Amon-himnuszai egy négy és fél méteres papirusztekercsen találhatóak. Ezen a tekercsen a Peteésze beadvány mellett még két kiegészítő szöveg is szerepel, valamint tartalmuk szerint is egymáshoz kapcsolódnak. A három himnuszt elviekben Amon írt meg, amikor egy körmeneten adott orákulumot.

Amon az egyiptomi univerzum egyik legnagyobb istene, a források szerint az alábbiak szerint nyilatkoztak róla:

„A Piramisszövegek szerint árnyékával védelmezi az isteneket.

A Halottak könyvében Amonnak tulajdonítanak egy, a holttest megőrzésére és a szemek sérülésének megakadályozására irányuló mondást. A szem gyógyítására irányuló, nem túlvilági életre vonatkozó varázsszövegekben is gyakran szerepel. Azért, hogy a Széth fiának tartott Maga nevű krokodildémon elleni mondás hatásos legyen, Amon egy olyan ábrázolása fölött kellett recitálni, ahol az isten egy krokodilon áll és az Odgoád hódol előtte.

A Ramesszida-kori papiruszokon olvasható Amonhoz szóló himnuszokban a „Szegények vezírének” nevezik, és azért fohászkodnak hozzá, hogy szabályos eljárást biztosítson a bíróságon a szegény ember számára a gazdaggal szemben. „Minden város tele van az irántad érzett szeretettel, Amon! Minden föld a te szépségedet birtokolja. Te vagy

⁸⁵ uo. 214.

*Amon, a vezír, az a vezír, aki ítéletet mond a szegény számára. Nem mondja Amon annak, akinél nincs ajándék: távozz az én bíróságomról! Fordítsd arcod, Amon, őfeléje, aki kiejti nevedet. Te vagy az, aki igazságosan ítél.*⁸⁶

Peteésze történetét, egy beadvány formájába szerkesztett irodalmi művet (elbeszélő próza)⁸⁷ Wessetzky Vilmos 1960-ban fordította le.⁸⁸ A panaszirat vagy beadvány a manchesteri John Rylands könyvtár tulajdonában van, a beadvány származási éve: i. e. 513.⁸⁹

A beadvány jogilag megalapozott, hiszen tartalmazza a történetben is alkalmazott irodalmi eszközöket, a cél hatékony elérése érdekében, másrésről bizonyításként az orákulum jogerős mondásait is próbálja ezzel alátámasztani. A beadványhoz két függelék is csatoltak, amiket a mai El Hibe területén (r. Teudzsajban) talált másolaton találtak meg.

A himnuszoknál az orákulumot önálló dokumentumban rögzítették, amit a beadvány végére bemásoltak. Az orákulum szerepe a szöveg alapján csak feltételezhető, hogy bírt jogerővel, mivel a mindennap és vallási kérdések tekintetében is kikérték az istenek véleményét, így valószínűsíthető, hogy az isteni orákulum talán nagyobb erővel is bírhatott némely esetben, mint bármilyen más tárgyi bizonyíték. Jelen történetben nem kizárólagosan az orákulumra alapozva hozták meg a paraszt számára való jogos igazságtételt, hiszen saját védőbeszédével is meg tudta győzni a bíróságot, vagyis a királyt és udvarát.

A beadvány ideológiailag az óbirodalmi dogmatikával szemben, ami csak a király és az általa kiválasztottak osztályrészéül ismerte el a túlvilági életet, most ezt a jogot az egész népre kiterjesztette.⁹⁰ To-

⁸⁶ Kákossy László, Ré fiai - Az ókori Egyiptom története és kultúrája. Gondolat, Budapest, 1979. 328.

⁸⁷ Dobrovits, A: Irodalom és vallás az ókori Egyiptomban. Budapest, 1979. 28.

⁸⁸ Fábíán, Z.: A Rylands IX. démotikus papirusz Amonhymuszai. Versfordítási kísérlet, Vanek, Zs.(szerk.), Studia Iuvenum in honorem, Wessetzky, V., Egyiptológiai Füzetek I., Budapest, 1983. 17-38.

⁸⁹ Wessetzky, V. (ford.): Az írrok panasza. Az Ókori Irodalom Kiskönyvtára. Budapest: Európa, 1989. 3.

⁹⁰ Dobrovits, A: Irodalom és vallás az ókori Egyiptomban. Budapest, 1979. 140.

vábbá e jog kiterjesztése által a politikai és vallási felfogás is kibővül azzal az újfajta alapelvvel, hogy Peteésze a túlvilágon való egyenlőség elvére⁹¹ hívta fel a figyelmet.

Az egyiptomi prózairodalom leghosszabb alkotása A paraszt panasza, amely reális mindennapi problémát tár fel, reális talajon maradva. A paraszt szamarait jogtalanul „egy köztisztviselő elkobozta koholt vádakkal.”⁹² A paraszt ékesszólása – kilenc ékes beszéde – a királyhoz is eljutott, aki azonnal kéréte az udvarba a parasztot, valamint azt, hogy bölcs mondásait feljegyezzék. A története végén jogos igazságszolgáltatásban részesült.⁹³

Kapcsolattartás formái, illetve a kommunikáció irányai

A mágikus képzetek legkombináltabb rendszere Egyiptomban alakult ki. Az istenekkel kapcsolatos tevékenység – thergius⁹⁴ – először az i.sz. második században tűnt fel a *Káldus Orákulum*ban, célja az istenekkel és általában a szellemi világgal való kapcsolattartás, valamint ezek befolyásolása és az istenekkel való egyesülés.⁹⁵

Az istennel való kapcsolattartás főszabály szerint csak az uralkodó joga volt. Csak a király léphetett kapcsolatba az istenekkel a papok csak helyettesíthették őt távollétében. A király ezt annak titkos tudásának – a szent és mágikus nevén ismerete (a „Ren”=név), ami isten titkos nevének ismeretét jelentette, s ezzel annak birtokosa nagy hatalommal is bírt⁹⁶ – köszönhette, melyet az alábbi szöveg megörökített:

„*Amenhotep király hódol Rének napfelkeltekor, eljövetelekor, mikor korongját kitarja, mikor felemelkedik az égre Khepriként.*

⁹¹ uo. 36.

⁹² Wessetzky, V. (ford.): Az írrok panasza. Az Ókori Irodalom Kiskönyvtára. Budapest: Európa, 1989. 3.

⁹³ Dobrovits, A: Irodalom és vallás az ókori Egyiptomban. Budapest, 1979. 32-34.

⁹⁴ A források alapján a thergius kézikönyvet a negyedik században állították össze.

⁹⁵ Kákossy, L: Fény és káosz. Gondolat, Budapest, 1984. 49.

⁹⁶ Bíró, L: Halottas könyvek igazságai, Tanítások a halálról. Farkas Lőrinc Imre Könyvkiadó, Budapest, 2012. 150.

Belép a szájon, eljön a combok közül, születésekor az ég keleti felén, felemeli őt apja, Ozirisz, fogadják őt, Heh és Hehet⁹⁷ karjai, mikor megpihen a nappali⁹⁸ bárkában.

*Amenhotep király ismeri ezeket a titkos beszédeket, melyeket a keleti bák mondanak, midőn örömdákat zengnek Rének, mikor felkel, mikor felragyog a fényhegyen; mikor kinyitják neki az ajtószárnyakat a keleti fényhegy kapuin, hogy végighajózzon az ég útjain.*⁹⁹

A király nem, hogy ismerte a Napistent, hanem tudásának birtokában is volt, sőt tevékenyen segítette a Nap haladását az égbolt és megakadályozta, hogy a világ isteni rendjét megbontsák.

Ebből arra következhetünk, hogy az ereje mágikus volt. Az újbirodalmi templomokban több helyen meg is örökítették például Luxurban, amelyek története belekerült a Halottak Könyvébe is, a nép számára is elérhetővé tették ezeket az írásokat.¹⁰⁰

Kijelenthető, hogy a király feladata és privilégiuma volt a templomokban lévő áldozat bemutatása, valamint az istenekkel való kapcsolattartás. Személyes kapcsolat fűzte a Napistenhez, akinek akaratát álom vagy orákulum formájában kinyilváníthatta.

A király távollétében az isteni kapcsolattartásra is szükség volt, amelyre, mint minden pozíció betöltésénél helyettesítőket hatalmaztak meg. *„A király képviselőjeként léphetett kapcsolatba az istenekkel a templomi feladatainak ellátásában az uralkodót helyettesítő főpap, akit sokan segítettek az áldozatbemutatás kapcsán: hem-netyer papok vagy alattuk álló uab-papok”.*¹⁰¹

A templomok legbelső részébe csak az arra kiválasztott papok léphettek be, mutathattak be áldozatot, folytathattak kultikus cselekmé-

⁹⁷ Isten kilencsége egyik isteni párosa, a Nappal és Éjszaka c. könyvben találhatóak. Az Újbirodalmi korszakban emberként ábrázolják őket. Heh az eget tartja és segített a halottaknak, hogy elérje az eget.

⁹⁸ Isteneknek nappali és esti bárkájuk volt.

⁹⁹ Kóthay, K.A. – Gulyás A.: Túlvilághit és mindennapom az ókori Egyiptomban. Források a Kr.e. 3-2. évezredből, Miskolc, 2007. 152-153.

¹⁰⁰ uo. 152.

¹⁰¹ uo. 84.

nyeket. Ezzel ellentétben az istenekkel más formában is lehetett kapcsolatot teremteni.

Az ókorban a városi hétköznapi életét meghatározták a vallásos ünnepek, felvonulások, fesztiválok (ókori Róma, ókori Görögország), amelyek az óegyiptomi városokra is jellemzők voltak. Az Újbírodalom idején az istenszobrok bárkás körmentei voltak nagyon népszerűek.¹⁰² E körmenetek alkalmával az emberek is kapcsolatot teremthettek az istennel, saját egyéni életük eseményeire kiterjedően is isteni döntést és/vagy tanácsot ún. orákulumot¹⁰³ kérhettek.

Jóslatok és orákulumok

Az orákulumok kialakulásának okai és jelentősége

A legkorábbi az isten és emberek közti kapcsolattartásra való aktus és annak eszköze az lehetett, amikor a papság körmenetet rendezve egy hatalmas bárkát cipelt, eközben az istenekhez eldöntendő kérdéseket intéztek, és a bárka valamely irányú billentésével – úgy vélték, hogy – az istenek választ adtak. Az orákulumokat lejegyző szövegekben speciális és hétköznapi szavakat is használtak. Azok pontos jelentése már nem volt annyira értelmezhető, csak a helyeslő és elutasító válaszok voltak jól elkülöníthetőek. A bárkás orákulum adásnál szóbeliségről nem beszélhetünk, csak az ismételt és ugyanolyan aktus meg-tételével tudták a válaszokat megerősíteni. Emiatt véleményem szerint ez a típusú jóvondulás inkább a jóslatok közé sorolandó.

Az *ex eventu jóslatok*¹⁰⁴ pedig *ex tunc* (visszaható) hatállyal mondtak múltra vonatkozó – már beteljesedett – jóslatokat. Ezek alkalmasság voltak arra, hogy a jós tehetségét alátámasszák, továbbá az események eleve elrendeltségét is bizonyítsák.

A jóslat be nem tartása esetére a kötelezett az istenek haragját vonhatta maga után. Jól látható, hogy a jóslati jogviszonyban az em-

¹⁰² Wolf, W.: 1086. sz. bolognai papirusz. Papyrus Bologna, 1086. Ein Beitrag zum Kulturgeschichte des Neuen Reiches., Zäs 65 (1930) 89-97.

¹⁰³ Kóthay, K.A. – Gulyás A.: Túlvilághit és mindennapom az ókori Egyiptomban. Források a K.r.e. 3-2. évezredből, Miskolc, 2007. 84.

¹⁰⁴ Fábíán, Z.: Az orákulumok jogi és vallási jelentősége az Újbírodalom korában. Antik Tanulmányok, 1981/2. 233.

ber teljesen alárendelt volt az önkényuralmi felsőbb, isteni hatalomnak, önrendelkezési joga saját sorsa felett nem volt.

Fontosnak tartottam hangsúlyozni, hogy a jóslatokat el kell különíteni az orákulumoktól, mivel a jóslatok kizárólag *ex nunc* (jövőbeli) hatállyal alkottak jövődöléseket, amelyek szükségképpen be is következnek, nem betartásuk esetén pedig jelentős szankciókat vonhatnak maguk után.

A jóslat és orákulum közti különbség

Az orákulumok és a jóslatok élesen nem különültek el egymástól, ám a XVIII. dinasztia korában jelentek meg forrásainkban az orákulumok intézményesített formái, mivel minden király mellett működött egy ilyen közvetítő az isteni kapcsolatteremtéshez, amely királyi privilégiumnak minősült. A későbbiekben e szokás a társadalom lentebbi szintjeire is áterjedt.

Egyiptomban a jóslathoz képest jellemzőbb az orákulum adása, ami jövődöléseket, *isteni véleményt, isteni kinyilatkoztatást*¹⁰⁵ jelent. Az orákulum mindig érvényes, de nem biztos, hogy a jövőre nézve hatályba lép. Továbbá az orákulumadó a kérdésre kérdést tesz fel, parancsot, tanácsot, véleményt közvetít a kérelmezőnek.

Az orákulum esetében a jóslatokhoz képest, az isteni világgal szembeni társadalom kevésbé élesen különül el vagy függ tőle, vagyis az isten és az emberi kapcsolat szociomorfabb.¹⁰⁶

A jóslat az isteni világ emberi társadalom feletti irányítási módja, míg az orákulum egy legitimáló eszköz, amellyel a mindennapi és az állami életbe beavatkozási teret nyújt. Mint a legtöbb vallásban az egyiptomi gondolkodásban is fellelhető a sorsfelfogás kérdésének kettősége.

A jóslatot vagy orákulumot kérő kérdésfeltevése is különbözik. A jóslatkérő a jövőre vonatkozóan előre tudható meghatározott esemény létre vagy nem létre kérdéz rá, mi lesz és az mikor. Az oráku-

¹⁰⁵ uo. 233.

¹⁰⁶ Kákosy, L: Az ókori Egyiptom története és kultúrája. Osiris Kiadó, Budapest, 1998. 134.

lumkérőt már nem csak az érdekli, hogy mi-mikor fog történni, hanem az is, hogy miként cselekedjen, hogy az majd istennek tetsző legyen. Vagyis nem csak egy taxatíván felsorolt eseménysor bekövetkezésének kógens elvi döntését adja át az orákulum a kérőnek, mint a jóslatnál, hanem némely esetben már állásfoglalást is ad. Mindkét jövőmondási gyakorlat igazolja, hogy foglalkoztatta az egyiptomiakat a sorselképzelés, van-e önrendelkezési jogok sorsuk felett, egy-egy jövődőlés alkalmával szert tehetnek-e bizonyos előre látható tudatosságra, amivel az istenek kedvére tehetnek, amivel a túlvilági életben előnyben részesülhetnek, amivel alakíthatják sorsukat.

Az orákulumadás népszerűségének, elterjedésének okai közt szerepelhetett az is, hogy rendkívüli módon hittek a babonákban és a csodákban, féltek a túlvilági örök élet veszélyeitől, és külső behatások is közrejátszhattak. Hivatalos írásos források a kultuszukról nem maradtak fenn, így azok lehetséges elterjedéseinek okairól csak foszlányos más forrásokból való következtetések és egyéb hipotézisek felállításával lehet megkísérelni választ adni.

Az orákulumadás nem bizonyított, hogy csak „*amoni találmány*”¹⁰⁷, hiszen az újbírodalmi korszakban más istenek általi orákulumadása is fennmaradt. Később az Újbírodalomban az intézményszerűsített formában működő amoni-orákulumokat már többször alkalmazták királyválasztásokon kívül más politikai ügyekhez való tanácsadáshoz.

Kezdetben a legfőbb orákulumadó Amon volt, akinek kultuszheleyn Théba és környékén igen népszerűnek minősültek. Amont követően a legtöbb forrás I. Amenhotep szerepel orákulumadóként, mint isten. A később istenné lett Amonhotephez inkább a nép alsóbb rétegeiből fordultak orákulumot kérni, mind polgári, mind büntetőjogi kérdésekben egyaránt. Így vált isteni jogerővé egy-egy jogi orákulum is. Bizonyos orákulumok szövegeiből következtethetünk arra, hogy a polgári jogi orákulumok leginkább a földdel és a tulajdonjoghoz (pl.: földfelosztáshoz) kötődtek.

¹⁰⁷ Fábíán, Z: Az orákulumok jogi és vallási jelentősége az Újbírodalom korában. Kutatási beszámoló, Antik Tanulmányok 1981/2. 233- 234.

Véleményem szerint az orákulumok témák szerint rendszerezhetőek: így megkülönböztethető vallási, jogi és vallási jogi témájú orákulumadás. A vallási témán belül megkülönböztethetünk továbbá mindennapi élethez kapcsolódó vagy vallási élethez kapcsolódó orákulumot. Ezek elkülönítése pusztán saját kísérleti formák, amelyek azonban élesen nem különíthetők el.

A vallási témájúak: Amon által adottak például Hatszepszut punti expedíciója vagy a halott látó asszony története. A jogi orákulumok polgári jog és büntetőjogi (torinói jogi papirusz) témájúak például birtokmegosztási ügyekben, földfelosztásról, sírok használati jogáról, büntetések kiszabásáról lopási ügyek tekintetében is kikértek az istenek véleményét. Míg a vallási jogi például a Dzsefahápi szerződés, vagy olyan szövegek leginkább, amik a túlvilághoz kapcsolódnak.

A jogi orákulumok esetében számos kérdésre nem tudjuk a választ: azoknak jogereje mennyire volt erős, kikényszeríthető, legitimáló erejű, valóban végrehajtották-e őket, mi történt abban az esetben, hanem nem az orákulumnak megfelelően cselekedtek, az orákulumokra alapozott bírósági ítéletnek volt-e jelentősége, és ha igen mekkora.

További érdekes kérdést vett fel az is, hogy egy-egy orákulumadásnál maga a közvetítő valóban bírt-e titkos tudással, valóban az istenek kinyilatkoztatását adták-e át, és az is, hogy valóban nem éltek-e vissza a hatalmukkal.

Ha a pontos választ nem is tudjuk az orákulumokkal kapcsolatban, a történelem számos helyen igazolta, vagy külső források alapján mégis bepillantást adott arra, hogy kimondott szavai milyen hatásokat váltottak ki.

Szöveggyűjtemény szövegeinek értelmezési kísérletei

Jelen alfejezetben azokat a szövegeket gyűjtöttem össze, próbálva azokat értelmezni és azokból konklúziót vonni, amelyek a titkos tudással rendelkező személyekről, intézményekről vagy történetekről szólnak.

*Amon orákuluma és felhatalmazása az expedícióra*¹⁰⁸

Számos újbírodalmi forrás számol be arról, hogy a király kikérte az isten véleményét egy-egy fontos döntést megelőzően. például a külföldi expedíciók indítása előtt. Az elemzett szövegem Hatsepszut¹⁰⁹ királynő punti expedícióját megelőző orákulum kérést örökölt meg. A szöveg szerint a királynő személyesen kereste fel a karnaki templomot, hogy kikérje a főisten, Amon véleményét a jövőbeli esélyekről. A fennmaradt beszámoló az isten és király közti találkozási ígen részletes, amelyre ez nem volt jellemző. Arról csak találgatni lehet, hogy pontosan hogy nézhetett ki egy-egy ilyen találkozó.

Amon a legtöbbször a körmeneten mozgatott bárka alapján mutatta meg isteni akaratát, véleményét. Nem tudni, hogy a punti orákulum esetében a bárka mozgatásával vagy más féleképpen nyilvánult volna meg.

A szövegből kitűnik számomra, hogy a király hatalmának megerősítését is szolgálta egy-egy ilyen találkozó keretében adott isteni véleménynyilvánítás.

Punt Egyiptomtól délre helyezkedett el, ahova indított expedíciót a királynő. Puntból különféle egzotikumokat hoztak el – például a mirhát – amelyet a szövegben többször is megemlítenek. Részlet a szövegből: *„Átadom neked Puntot teljes egészében,/egészen az Istenföldre, /az Istenföldre, melyre még senki sem lépett, / a mirha lépcsős teraszát, melyet nem ismernek az emberek.”*¹¹⁰

Piramisszövegek 319. mondása: Unisz Istenkirályságát támasztja alá:

*„...Unisz feje a szarvval Felső-Egyiptom ura(ként). Unisz irányítja az istent, / Unisz hatalommal bír az isteni Kilencségben.”*¹¹¹

¹⁰⁸ Szöveg forrása: Kóthay, K.A. – Gulyás A.: Túlvilághit és mindennapom az ókori Egyiptomban. Források a Kr.e. 3-2. évezredből, Miskolc, 2007. 171-174.

¹⁰⁹ Hatsepszut esetében az isteni leszármazás gondolatát domborműveken is megjelenítették.

¹¹⁰ Kóthay, K.A. – Gulyás A.: Túlvilághit és mindennapom az ókori Egyiptomban. Források a Kr.e. 3-2. évezredből, Miskolc, 2007. 172.

¹¹¹ uo. 212.

Peteésze beadványa mellett a Halottak Könyve is számot ad a király titkos tudásáról az alábbiak szerint: „*Ismeri a titkos képmásukat és alakzataikat, / városaikat, melyek az Istenföldön vannak.*” „*Ré helyezte Amenhotep királyt az élők földjére*”¹¹²

A fent idézett szövegből következtethetünk arra, hogy a király birtokosa volt a titkos tudásnak, amelynek köszönhetően tudott kapcsolatot teremteni az istennel. Nemrégiben Szakkarából került elő a szöveg leghosszabb változata.

A fennmaradt források alapján következtetések vonhatók le arról is, hogy az emberi civilizáció kezdetén is már mennyire összhangban tudott működni a vallási és a világi élet a politika színterén. Egymásra pozitív vagy negatív hatásokkal befolyást gyakoroltak - főként az újbírodalmi korszak idején - a vallási vezetők túlsúlya miatt érvényesíteni tudták akaratukat az államhatalmi és politikai szereplőkkel szemben.

A titkos tudással bírók politikai életre gyakorolt hatása

Az Amon papság hatása

Amon vagyis az „istenek királya”.¹¹³ Amon főpapja vagy első prófétája, és azok alpapjaik, akik a XVIII. dinasztia idején jelentek meg és hatalmuk az újbírodalmi kor elejétől az istennek juttatottak által folyamatosan gyarapodott – kivéve az Amarna – korszakban.

A III. átmeneti korra szinte a fáraóval egyenlő politikai és vallási befolyással bírtak egész Felső-Egyiptomban, mivel többnyire a fáraókkal szoros, akár legtöbbször vérségi kapcsolatban is álltak. Ehnaton fáraó, aki az Amarna - reformmal (Aton) jelentősen korlátozta az Amon papság hatalmát, halálát követően a régi ősi vallás tért vissza, Amon lett újra Egyiptom legfőbb istene, akinek tisztelettel hódoltak. Az egész ország elfogadta az Amon-papok theokratikus tanítását és kormányzói hatalmát.

Az ősi Amon istenre a héliopoliszi papság rendkívüli módon féltékeny volt, mivel Egyiptomban a trónhoz való jog megállapításánál

¹¹² uo. 153.

¹¹³ Kákosy, L: Az ókori Egyiptom története és kultúrája, Osiris, Budapest, 1998. 156.

és elismerésénél a *ius sanguinis*¹¹⁴ elve érvényesült leginkább és III. Amenhotep előtt már számos uralkodónak voltak küzdelmei, hogy valamely szülője nem származott egyenrangú családból. Amenhotep trónörökösnél is fenn állt a veszély, hogy nem kerülhet trónra, mert édesanyja vérségileg nem tartozott uralkodói családba. Amenhotep joggal félhetett, hogy az Amon-papok, mint a belpolitikai élet legbefolyásosabb irányítói, a vérbeli leszármazottsági hiánya miatt nem engedik betölteni trónörökösi posztját, ezért is támogatta az Aton kultusz bevezetését.

Halálát követően a vallásháborúk lezártát követően, a háttérbe szorított, vagy elnyomott Amon hívek fellázadtak az új vallás ellen, s a mozgalom élén pedig az Amon-papok álltak, ezért ők is lettek a forradalom vezető alakjai.

Majd későbbi uralkodó Tut-Ench-Aton, engedett a közhangulatnak. Magát és családját Amon isten hívének vallotta s mint egykor Amenhotep megváltoztatta a nevét, ő az Aton név helyett az Amon nevet vette fel.

*„III. Amenhotepnek egyik tábornoka, katonai rangja mellett Amon isten építkezéseinek vezetője volt, ezenkívül főnöke a felső- és alsó-egyiptomi papságnak s végül vezetője a földművelési ügyeknek. Mai szakkifejezéssel élve a közmunka-, vallásügyi- és földművelésügyi miniszteri posztot töltötte be.”*¹¹⁵

Egy olyan centralizált államban, mint az Amon-papság virágzásának idejében, ahol a vallási és a társadalmi élet a legszorosabban összefonódott az államhatalommal, ott a papság a saját céljainak szolgálatába állíthatták a vallást. Az első átmeneti kor végétől az Amon-papság ereje a nép egész életét irányította. Az állam hatalmas templomokat emelt Amonnak és támogatta a papságát, a többiek rovására, visszaélve hatalmukkal. Ugyan Ehnaton rövid életű reformjától eltekintve, soha se tudtak olyan nagy befolyással bírni a vallás fejlődésére és az állampolitikai életre, mint a piramisok idejében. A

¹¹⁴ A vérségi leszármazási elv.

¹¹⁵ Korní, Gy. (szerk.): A Napkelet lexikona. 1. kötet, Stephanum, Budapest, 1927. 438-450.

vallás tekintetében mindenki számára egyenlőséget biztosítottak a túlvilágon.

„A theokrácia valláspolitikájából is természetszerűleg alakult ki egy hivatalos, irányított túlvilágtan, a külső teológikus forma ellenére a politikai szándék is nyilvánvaló volt.”¹¹⁶

Később az uralkodó részéről történtek kísérletek, hogy a különleges túlvilági szövegek megszerzésével (Amduat-könyve, Kapuk Könyve), előjogokat biztosítsanak maguknak a túlvilágon.¹¹⁷

Az istenkirályok hatása

A titkos tudással nem bírók is olykor visszaélve a titkos tudással (varázslatokkal, azok felhasználásával) hatalomra kívántak jutni a saját politikai érdekképviselőik érdekében. Céljuk többnyire a királyok megölésére, ellenszegülésre, királyok ellenei lázadására irányult. Egy ilyen esetben a bűncselekmények repertoárja (lopás, csempészet, visszaélés, jogtalan felhasználás, előre megfontolt szándékos emberölési kísérlet) igen széles volt mind jogi, mind vallási értelemben is. Erre egyik legszemléletesebb példa III. Ramszesz elleni összeesküvés a Lee és Rollin papirusz alapján.

A fennmaradt torinói jogi papiruszok igen homályosak, de azért ilyen jellegű utalásokat találunk, hogy az öregedő III. Ramszesz ellen háreméből Teje saját fiát kívánta hatalomra juttatni, így az uralkodó ellen összeesküvést próbáltak végrehajtani. A forrás alapján a „*rontó mágiának alkalmazása*”¹¹⁸ is megjelenik az elkövetett bűncselekmények mellett. Két papirusz ad számot arról, hogy milyen vádakot állítottak fel az elítéltek ellen.

A Lee - papirusz szerint az egyik köztisztviselő a királytól varázskönyvet lopott, továbbá a könyvet felhasználva a sértett ellen *viaszból*

¹¹⁶ Kákosy, L.: Az ókori Egyiptom története és kultúrája. Osiris Kiadó, Budapest, 1998. 363.

¹¹⁷ Kákosy, L. – Varga, E.: Egy évezred a Nílus völgyében. Gondolat, Budapest, 1970. 108.

¹¹⁸ Harmattan, J. (szerk.): Ókori Keleti Történeti Chrestomathia. Tankönyvkiadó, Budapest, 1964. 55.

rontó figurákat készíthessen.¹¹⁹ Részletek a szövegből: „Adjanak nekem egy írást, mely félelmetességet és tekintélyt ad nekem. ... Viaszból való embereket készített és írásokat, hogy bevegység őket Idirem felügyelő kezében elbűvölve az (őr) csapatot a varázslattal.”¹²⁰

A Rollin-papirusz szövegéből részlet: „Varázssiratokat szerkesztett elbűvölésre más lázadás szítására. Viaszból isteneket is készített és embereket az emberek tagjainak elgyengítésére. Pabakkamen kezébe adták őket, akinek Ré bár ne engedte volna meg, hogy a „háza nagya” legyen. A többi nagy ellenség így szólt: Csempészétek be őket!, s becsempészétek őket./ Ezután megparancsolta, hogy elkövessék a rosszat. Ré bár ne engedte volna, hogy sikere legyen azokban. Kivallatták, s valónak találták az összes bűnt és gonoszságot, amelyet a szíve kigondolt, hogy elkövessen azokat. ... Ezután, amikor megértette, hogy a vétkek, amiket elkövetett, halált érdemelnek... önmagától halt meg.”¹²¹

A Harris - papirusz alapján még eleinte III. Ramszesz (II. Ramszesz idejéről nincs forrásunk milyen volt az államhatalom és a papság viszonya) ideje alatt is Amon részére vittek ajándékokat és mutatnak be áldozatot, ahol a thébai papság még erősen összetartotta theokratikus hatalmi pozícióját. Később VI. Ramszesztől kezdően a király kultuszhelyein is mutattak be áldozatot. A theokrácia szellemi befolyásának gyengülése után jelentek meg a király magasabb fokú istenítésére vonatkozó törekvések, amelyek kihatottak a hellenisztikus és római uralkodói kultuszra is.¹²²

Az orákulumok hatása

A fennmaradt feljegyzések szerint a polgári jogi eseteknél (pl. birtokadomány) az orákulum szerepe csak közvetítő eszköz a meghozott döntés isten általi hitelesítésre. Az orákulumi törvénykezés jellemzően a világit követte, és hasonló hatalmi eszközökkel is rendelkezett. A

¹¹⁹ uo. 56.

¹²⁰ Lee-papiruszrészlet, IN: Harmattan, J. (szerk.): Ókori Keleti Történeti Chrestomathia, Tankönyvkiadó, Budapest, 1964. 57.

¹²¹ Rollin-papirusz, hivatkozva: uo.

¹²² Kákosy, L.: Az ókori Egyiptom története és kultúrája. Osiris Kiadó, Budapest, 1998. 241.

fennmaradt papirusz források szerint fellebbezésre is lehetőséget adott másod és harmadfokon is, ami azt jelentette, hogy a felperes másik orákulumhelyhez fordulhatott. Ebből következik, hogy az egyiptomi orákulumok nem általános istenítéletek voltak, mint a jóslatok, mivel jelentősebb politikai szempontok is érvényesültek, amellyel a theokratikus államrend kialakításában is szerepet tudtak vállalni.

Az orákulumadást jogi esetekben ugyan alkalmazták, de annak jogereje kérdéses, valamint az is, hogy az orákulumok hogyan jöttek létre, mi volt fellendülésük, népszerűségük kulcsa, a jogi orákulum hatására hozott bírósági határozatok mennyire voltak legitimálók. Mik voltak a büntetőjogi ügyek esetében az orákulumot intéző papság előzetes feladatai, vajon a papok egyfajta nyomozó hatósági szerepkört, vagy ügyészi feladatokat láttak-e el. Ezen kérdésekre pontos forrásaink nem maradtak fenn, ezért ezek megválaszolására csupán hipotéziseket lehet állítani.

Mint minden hatalmi rendszerhez, illetve ennek fennmaradását biztosító törekvésekhez kapcsolható tevékenység a rendszert „üzemeltető” legfelsőbb szint kezében, irányítása alatt volt.

A legfontosabb állami, szervezeti, működési kérdésekben kért válaszokat az is, aki kérdezett, vagy üzemeltette a válaszadó rendszert. Hogy a fontos állami, vallási, jogutódlási kérdésekben adott orákulumok mennyire voltak függetlenek, illetve mennyire próbálta a legfelsőbb szintű papság befolyásolni az állami élet menetét a válasszal, arról nyilván adataink nincsenek, de kétségeink se legyenek. Ennek fejlesztése (a rendszer szempontjából zseniális ötletként), hogy ezt a „szolgáltatást” elérhetővé tették a köznép számára is, a mindennapi és vallási életükkel kapcsolatos felmerülő kérdéseikkel kapcsolatban. Véleményem szerint azért volt nagy jelentősége, mert az emberi félelmekre, bizonytalanságokra, ami mind a földi, mind a túlvilági élettel kapcsolatban felmerülhetett a köznép tagjai is fordulhattak az orákulumokhoz, így e közvetítőkön keresztül az istenektől várhatták kérdéseikre a választ, aminek következtében az államhatalmi vezetők mentesülhettek a földi élet bizonyos problémáinak megoldása alól.

Bár többször említésre került, hogy tisztázatlanok a következmények az orákulumok mondásai be nem tartásával kapcsolatban, vélhetőleg akkor, amikor mindennél fontosabb volt a túlvilági élet és az

örök élet, senki nem akart az istenekkel szembe szegülni, azzal, hogy nem veszi figyelembe egy ügyben az orákulumok útmutatásait, mely alapján az istennek/isteneknek nem tetszően cselekedtek volna. Istenni véleménnyel ki merne szembe szállni? A megfelelő életvitellel és cselekedetekkel halála után az egyszerű ember is egyenlő lehet a túlvilágon (Peteésze).

Zárszó

Összegezve az eddigieket az ókori egyiptomi újbirodalmi korszakra elmondható, hogy az emberek mindennapi életük szerves részeként tekintettek a vallásra, amely kezdetekben erőteljesen összefonódott a politikai élettel. Az emberek hittek abban, hogy minden esemény az istenektől függ vagy befolyásuk alatt állt. Több istenük közül a legnagyobb alak Ré a Napisten volt, később pedig először mellette, majd vele azonosulva Ozirisz lett. Az istenekre nem antropomorfként tekintettek, hanem úgy képzeltek el, hogy – legalábbis külsőre – hasonlóan az emberekre. Az ő lakhelyeiknek (kultuszhelyek) emeltek hatalmas templomokat, ahol az adott isten kultuszára vonatkozó szertartásokat vagy rituálékat végezték, ahová csak a titkos tudással írók, többnyire a papok léphettek be.

Az újbirodalmi vallási felfogás szerint az emberek hittek a halál utáni életben, ezért a halotti kultuszuk igen gazdag volt, sok forrás lelhető fel a varázsigékről, az imákról, holtak előkészítéséről, valamint a túlvilághittel kapcsolatos ideológiákról, nézetekről.

Legfontosabb írásos és képi források: a Piramisszövegek, a Koporósszövegek és a sokáig nem értelmezett Halottak Könyve.

A Halottak Könyve értelmezését a legtöbb egyiptológus „a lenézéssel határos érdeklődés hiányában kezelte”. Ezért is írta azt B. Kemp a *Hogyan olvassuk az egyiptomi Halottak Könyvét* című művében az alábbi bevezetőként azt, hogy: „egy olyan szöveget vizsgálók, amelyet régóta elkerültem”. Szerinte a Halottak Könyve egy kanonikus szöveg, már csak azért sem szabad megfélekednünk róla.¹²³

¹²³ Gee, J.: The Book of the Dead as canon. *British Museum Studies in Ancient Egypt and Sudan* 15. 2010. 23–33.

A Halottak Könyve nem más, mint az ókori egyiptomiak halotti útmutatója a túlvilági élethez és valószínűleg az emberiség első vallásos feljegyzése is. Ebben található az első feljegyzés az ítéletnapról, valamint olyan más kérdésre is kaphatunk választ, amely az emberiséget az ősidők óta foglalkoztatják. Mondhatni a Halottak Könyve egyidős az emberi civilizációval. Az ókori egyiptomiak egy bonyolult és szövevényes túlvilági szemléletet vallottak. A Halottak Könyve útikalauzként szolgált az elhunyt részére, ezért is temették el velük együtt. Varázsigéket tartalmazott, melyek segítették a halottat a halhatatlanság felé vezető úton. A Halottak Könyve egyben egy tájékoztatás arra, hogy mi vár a halottra a túlvilágon. Mindebből arra következtethetünk, hogy az egyiptomiakat jobban érdekelte a halál utáni élet, mint a földi életük, mert hitük szerint a földi élet rövid, míg a halál utáni örök élet végtelen. A végtelen jóra való törekvést tartották szem előtt.

Kákossy László szerint, aki nemzetközileg is elismert egyiptológus, a vallásos irodalom egyetlen területére sem gyakorolt a különböző korok társadalmi és politikai helyzetére, államrendszere olyan közvetlen hatást, mint a halotti szövegekre.

Források alapján azokat a következtetések lehet levonni, hogy az Óbirodalommal együtt eltűnt a túlvilágszövegek felírásának királyi privilégiuma. A Középbirodalom végéig a Koporsószövegek örökítik meg az új élettel kapcsolatos hiedelmeket. A Piramisszövegek számos részlete is átöröklődik, de többségben vannak a korábbi időkből nem dokumentált szövegek. *„Az Újbirodalom kezdetén a Halottak Könyve, a legnépszerűbb vallásos szöveggyűjtemény lett. A Piramisszövegekből folytatólagos tradíció mutatható ki. A XVIII. dinasztiaától viszont újra különleges túlvilági lét megszerzésére törekedtek az uralkodók, s ebben az időben egy mások által nem birtokolható iratnak kellett lennie, ami az Amduat-könyve.*

Az Amduat-könyve, a királyi szövegek és az alattvalók által használt Halottak Könyve nagymértékben eltér egymástól szerkezetben és tartalmilag egyaránt. A Halottak Könyve ez újbirodalmi korszakban nem tekinthető egységesnek, mivel csupán papiruszokon, sírok falain

és koporsókon ismételten előforduló, egymás mellé rakott fejezetek gyűjteménye, amelynek sorrendje is változó.”¹²⁴

Az Újbírodalom korában a túlvilág végtelenségének hite miatt a titkos tudással bírás hatalma nagyobb volt, mint a fáraó földi uralkodása és fennhatósága, így a titkos tudást birtokosai vallási és politikai célokra a földi élet befolyásolására használhatták fel. A titkos tudásra beavatással lehetett szert tenni. Az óegyiptomi misztériumba való beavatás azt jelenti, hogy az ember a legmagasabb szintet, a teremtői erőt veszi magához, teste károsodás nélkül viseli az isteni állapotot, illetve ezzel szert tesz a mindentudás és mindenhatóságra.¹²⁵

A mai modern korban, talán gondolhatnánk néhányan, hogy mindezek az előkészületek a halálra, illetve az istenekkel való kapcsolattartásra tökéletesen értelmetlen dolog. A halállal véget ért a földi élet, ami végleges. Az istenek és az emberek közti kommunikáció léte és valóságtartalma pedig nem igazolható tény. Az, hogy valóban volt-e túlvilági élet, valóban tudtak-e az istenekkel kapcsolatba lépni és ennek során adtak-e az istenek valamilyen formában instrukciókat az emberek részére, tehát volt-e titkos tudásuk a beavatottaknak és ők milyen titkokat rejtettek, az megfejthetetlen rejtély maradt. Mindezek ellenére mégis az óegyiptomiak világának kutatása utáni megismerését követően azt gondolom, hogy mégis csak elérhettek egyfajta halhatatlanságot, mivel 3500 év elteltével ma is foglalkoztat bennünket csodálatos világuk, aminek rejtélyeit azok szüntelen kutatásával újra és újra próbáljuk értelmezni, azokra magyarázatot, megfejtést találni.

¹²⁴ Kákosy, L.: Az ókori Egyiptom története és kultúrája. Osiris Kiadó, Budapest, 1998. 361-363.

¹²⁵ Haich, E.: Beavatás: óegyiptomi misztériumok. Édesvíz Kiadó, Budapest, 2016. 95.

Felhasznált irodalom

Assmann, J.: *Religio duplex: az egyiptomi misztériumok és az európai felvilágosodás*, Atlantisz, Budapest, 2013.

Baines, J.: *Az ókori Egyiptom atlasza*, ford. Udvarhelyi László, Helikon, Budapest, 1993.

Bíró, L.: *Halottas könyvek igazságai, Tanítások a halálról*, Farkas Lőrinc Imre Könyvkiadó, Budapest, 2012.

Brunton, P.: *Egyiptom titkai, Háttér Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 1991.*

Budge, E.: *Egyiptomi mágia: az ókori Egyiptom mágikus tudása*, Kássa, Miskolc, 1998.

Budge, W.: Ani- papirusz http://www.bibliotecapleyades.net/egipto/egypt_bookdead/bodead-13-papyrus-ani.htm (2025.09.09.)

Budge, W.: *The Papyrus of Ani, lsd.: Late keeper of Assyrian and Egyptian Antiquities in the British Museum 1895.*

David, R. - Rick, A.: *Vallanak a múmiák*, Medison Press Books/CSER Kiadó, Budapest, 2003.

David, R.: *Vallás és mágia az ókori Egyiptomban*, Gold Book Kft., Debrecen, 2002.

De defectu oraculorum <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A2008.01.0252%3Asection%3D2> (2025.09.09.)

Dobrovits, A.: *Egyiptom és az ókori Kelet világa I-II. (ELTE, ELTE Ókori Történeti Tanszékének Kiadványa 11-12., Budapest, (1975) - cikkgyűjtemény*

Dobrovits, A.: *Irodalom és vallás az ókori Egyiptomban* Budapest, 1979.

Eliade, M.: *Mítoszok, álmok és misztériumok*, Cartaphilus, Budapest, 2006.

Eliade, M.: *Vallási hiedelmek és eszmék története*, Osiris Kiadó, Budapest, 2006.

Fábián, Z.: *A Halottak Könyve a thébai nekropolisz újbírodalmi sírjaiban*, Ókor 2005/4. 14-39.

Fábián, Z.: *A Rylands IX. démotikus papirusz Amonhimnusai. Versfordítási kísérlet*, Vanek, Zs. (szerk.), *Studia Iuvenum in honorem*, Wessetzky, V., *Egyptológiai Füzetek I.*, Budapest, 1983.

Fábián, Z.: *Az orákulumok jogi és vallási jelentősége az Újbírodalom korában. Antik Tanulmányok*, 1981/2. 232-239.

Fábián, Z.: *Egy ókori egyiptomi sírról*, In.: Düll Andrea - Varga Katalin: *Rábészélőtér*, L'Harmattan Kiadó, 2015.

Fábián, Z.: Feltárás az El-Hoha domb déli oldalán a TT 184 számú sír (Nefermenu) körzetében – 2015., Orpheus Noster IX. évfolyam, 2017/2. 7-78.

Gaál, E.: Az egyiptomi vallás, Kőrösi Csoma Társaság, Budapest, 1988.

Gee, J.: The Book of the Dead as canon, British Museum Studies in Ancient Egypt and Sudan 15. 2010.

H. Brunner, Der freie Wille Gottes in der ägyptischen Weisheit, in Les sagasses du Proche-Orient ancien, Párizs, 1963.

Hahn, I.: Istenek és népek, Minerva, Budapest, 1980.

Haich, E.: Beavatás: óegyiptomi misztériumok, Édesvíz Kiadó, Budapest, 2016.

Harmattan, J. (szerk): Ókori Keleti Történeti Chrestomathia, Tankönyvkiadó, Budapest, 1964.

Helck, W. – Otto, E. – Westendorf, W.: Lexikon der Ägyptologie, Wiesbaden, 1975.

Hornung, E.: Az egy és a sok: az óegyiptomi istenvilág, Typotex, Budapest, 2009.

Hornung, E.: Das Amduat. Die Schrift des verbogenen Räumes, Wiesbaden, 1963.

Hornung, E.: Das Buch von den Pforten des Jenseits, Genf, 1979-1984.

Horváth, P.: Az ókor izgalmas világa, NTK, Budapest, 2006.

Johnson, P.: Az ősi Egyiptom civilizációja, Európa Könyvkiadó, Budapest, 2003.

Kákósy, Gy.: Világosság és Rend: vallás-kritika két részben, Akadémiai, Budapest, 1993.

Kákósy, L. - Dorovits, A.: Egyiptomi és mezopotámiai regék és mondák, Móra, Budapest, 1995.

Kákósy, L. – Varga, E.: Egy évezred a Nílus völgyében, Gondolat, Budapest, 1970.

Kákósy, L.: A paraszt panaszai, óegyiptomi novellák, Magyar Helikon, Budapest, 1963.

Kákósy, L.: Az egyiptomi aranykor mítoszok és társadalmi vonatkozásai, kandidátusi értekezés, 1961. (In.: MTA könyvtár)

Kákósy, L.: Az ókori Egyiptom története és kultúrája, Osiris Kiadó, Budapest, 1998.

Kákósy, L.: Fény és káosz, Gondolat, Budapest, 1984.

Kákósy, L.: Varázslás az ókori Egyiptomban, Lárky, Budapest, 2002.

- Kákossy, L.: Világnézet és valláspolitikai az egyiptomi Újbirodalom idején és a későkorban, Phd értekezés, 1973. (In.: MTA könyvtár)
- Kemp, B.: Az egyiptomi Halottak Könyve, Corvina, Budapest, 2007.
- Kornis, Gy.: A Napkelet lexikona, I. kötet, Stephanum, Budapest, 1927.
- Kóthay, K.A. – Gulyás A.: Túlvilághit és mindennapom az ókori Egyiptomban. Források a Kr.e. 3-2. évezredből, Miskolc, 2007.
- Kovács, S.: Egyiptom társadalmi- politikai fejlődésében közreható főbb belpolitikai tényezők összefüggéseinek elméleti megközelítése, kandidátusi értekezés, 1989. (In.: MTA könyvtár)
- Luft, U.: Istenek, szentek, démonok Egyiptomban, Kairosz, Budapest, 2003.
- Mahler, E.: Ókori Egyiptom, eredeti kiadó a Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1909.
- Nagy, S.: Az ókori Egyiptom papsága, Budapest, 1917.
- Polányi, I.: Az ókori világ története. Tankönyvkiadó, Budapest, 1976.
- Siliotti, A.: Egyiptom, templomok, istenek, fáraók, Officina '96 Könyv-és Lapkiadó Kft., 1996.
- Sóvágó, K. (ford.): Mitológiai Enciklopédia, Lexum Kiadó, Budapest, 2010.
- Szántó, Zs.: Ókor, Papság és kultuszok a későkori Közép-Egyiptomban (hivatkozva: Núria Rodríguez i Corcoll: Sacerdoci i cultes del nord de l'Egipte Mitjà durant la baixa època (segles VII–IV aC), Barcelona, 2010.)
- Tydesley, J. A.: Egyiptom aranykora, az Újbirodalomban, Gold Book, 2002.
- Velde, H.: Az óegyiptomi vallási tradíció vége, búcsúelőadás a Groningeni Állami Egyetemen, 1997, Wesley János Kiadó, Budapest, 2002. (In. MTA Könyvtár)
- Wessetzky, V.: Az írnek panasza. Peteésze beadványa. Európa, Budapest, 1989. [Wessetzky, V.: *Peteese démotikus beadványa, mint a késői kori Egyiptom történetének és társadalmi viszonyainak forrása, Phd dolgozat, 1961. (In.: MTA könyvtár)*]
- Wessetzky, V.: Egyiptom, Bodrogi, T. (szerk.), Mitológiai Ábécé, Gondolat, Budapest, 1978., V. kiadás
- Wilkinson, R.H.: Az ókori Egyiptom templomai, Alexandra, Pécs, 2006.
- Wolf, W.: 086. sz. bolognai papirusz. Papyrus Bologna, 1086. Ein Beitrag zum Kulturgeschichte des Neuen Reiches., Zás 65. 1930.